

UNIVERZITA KARLOVA

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

**VÝSTAVA VELKÁ MORAVA
V KONTEXTU POLITIKY DĚJIN**

Exhibition Great Moravia in the context of the politics of history

DAVID REJHOLEC

2021

Vedoucí práce: doc. PhDr. Jan Randák, Ph.D.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

David Rejholec

ABSTRAKT

Bakalářská práce pojednává o výstavě Velká Morava pořádané při příležitosti tisícího stého výročí příchodu Cyrila a Metoděje. Za využití přístupu politiky dějin jsou v tomto textu rozebrány jednotlivé aspekty, kterými výstava působila na své návštěvníky. V první části je rozebrán kontext výročních oslav, během kterých se výstava odehrávala. Na ni navazuje podkapitola věnovaná prezentaci výstavy v tuzemsku. Sledován je v ní její průběh a ideové sdělení. V následující kapitole věnované zahraničním reinstalacím je blíže analyzován průběh Velké Moravy mimo hranice Československa. Navíc tato kapitola obsahuje zamyšlení nad tím, jakými způsoby mohlo být dále předáváno poselství, které výstava nesla. V závěru je shrnuto, jakou zprávu měla výstava předat dále, přičemž za ústřední myšlenku je označen „společný stát předků Čechů a Slováků.“

Klíčová slova: výstava Velká Morava, 60. léta, 1963, Československo, politika dějin, paměť, mýtus, Cyri, Konstantin, Metoděj, cyrilometodějská mise, 1100. výročí příchodu Cyrila a Metoděje

ABSTRACT

The bachelor's thesis deals with the exhibition Great Moravia organized on the occasion of the thousandth anniversary of the arrival of Cyril and Methodius. Using the approach of the politics of history, the individual aspects by which the exhibition influenced its visitors are discussed in this text. The first part deals with the context of the annual celebrations during which the exhibition took place. It is followed by a subchapter devoted to the presentation of the exhibition within the Czechoslovak borders. Its course and ideological message are monitored in it. In the following chapter devoted to foreign reinstallations, the course of Great Moravia outside the borders of Czechoslovakia is analyzed in more detail. Furthermore, this chapter contains reflections on the ways in which the message that the exhibition carried could be passed on. In the end, it is summarized what message the exhibition was to pass on, with the central idea being "a common state of ancestors of Czechs and Slovaks."

Key words: exhibition Great Moravia, 60s, 1963, Czechoslovakia, politics of history, memory, myth, Cyril, Constantine, Methodius, Byzantine mission, 1100th anniversary of the arrival of the Byzantine mission

OBSAH

1	Úvod	7
1.1	Téma práce, badatelské otázky, struktura práce.....	7
1.2	Politika dějin	11
1.3	Mýtus o Velké Moravě.....	13
2	Výstava v tuzemsku.....	16
2.1	Velkomoravské jubileum roku 1963	16
2.2	Obsah výstavy	23
3	Výstava v zahraničí	31
3.1	Z Athén do Berlína.....	31
4	Závěr.....	41
	Seznam literatury	43

SEZNAM ZKRATEK

AMZV	Archiv Ministerstva zahraničních věcí České republiky
ARÚB	Archeologický ústav Akademie věd České republiky, Brno, v. v. i
ARÚP	Archeologický ústav Akademie věd České republiky, Praha, v. v. i
AV ČR	Akademie věd České republiky
čs.	československý
ČSAV	Československá akademie věd
ČSSR	Československá socialistická republika
KSČ	Komunistická strana Československa
KSSS	Komunistická strana Sovětského svazu
MÚA AV ČR	Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky, v. v. i.
NDR	Německá demokratická republika
SAV	Slovenská akademie věd
ÚV KSČ	Ústřední výbor Komunistické strany Československa

1 ÚVOD

1.1 TÉMA PRÁCE, BADATELSKÉ OTÁZKY, STRUKTURA PRÁCE

Velká Morava dnes tvoří nedílnou součást výkladu českých dějin. Ve výuce dějepisu na školách navazuje na Sámovu říši a předchází přemyslovskému státu. Přesto toho o ní s jistotou nelze říct mnoho. Už jen vymezení doby její existence je úkolem značně nesnadným. Tradičně se udávají roky 833 (vyhnání Pribiny z Nitry) a 907 (rozvrácení říše maďarskými nájezdy). Ani s vymezením územní rozlohy na tom nejsme o mnoho lépe. Archeologické prameny nám sice ukazují, že centrum říše leželo na území dnešní Moravy a západního Slovenska, ale kam až sahala moc velkomoravských knížat podle nich lze usuzovat jen velmi obtížně. A pak je tu ještě otázka, kdo vlastně byli oni „staří Moravané?“ Předkové Čechů? Slováků? obou národů, či ani jednoho?

Historik Dušan Třeštík v 90. letech české veřejnosti sdělil, že „Moravané neměli nic společného s žádným moderním národem.“¹ „Velká Morava [...] byl [...] stát kmene Moravanů (moravských i slovenských), který nenávratně zanikl a spolu s ním zanikli i tito Moravané. Kdokoliv se k němu dnes hlásí jako ke svému přímému předchůdci, vytváří neopodstatněný mýtus.“² Otázku, zdali i v dnešní době stále vytváříme neopodstatněný mýtus, ponechám stranou. Sama odpověď by zřejmě vydala na další samostatnou práci. Uvedenou citaci zde uvádím proto, že se jedná o zcela evidentní snahu rozejít se s dosavadním dominantním interpretačním proudem,³ jehož počátky lze vystopovat až ke zrodu české historické vědy a jenž byl ve mnou sledovaném období oficiálním, a tudíž i jediným přípustným.

Ve své práci se chci vydat zpět po stopách velkomoravského mýtu do 60. let minulého století a „navštívit“ výstavu Velká Morava. Předkládaný text tak není prací o raně středověkém státním útvaru s centrem v moravských úvalech a na západním Slovensku, ale snahou sledovat, jak práce archeologů, historiků a všech dalších vědeckých i muzejních pracovníků vdechuje Velké Moravě prostřednictvím výstavy nový život a jeho prostřednictvím vlastně i nový cíl. Je přitom zcela

---

¹ TŘEŠTÍK, Dušan. *Mysliti dějiny*. Praha: Paseka, 1999. s. 160.

² Tamtéž. s. 146. Třeštík naopak vidí odkaz Velké Moravy v politickém uspořádání nově vznikajících středoevropských států.

³ Konkrétní díla reprezentující tento proud zmiňuji v kapitole 2.1. Velkomoravské jubileum roku 1963.

očividné, že tehdejší pohled na tento zaniklý státní celek se od toho, který zastával Dušan Třeštík, dramaticky odlišoval. Než tu dlouze líčit narativ 60. let, raději nechám svou práci zahájit dobového aktéra.

„Shromáždili jsme se dnes ke slavnostnímu otevření výstavy ‚Velká Morava,‘ výstavy, která je výmluvným svědectvím jednoho z nejvýznamnějších období naší kulturní minulosti a dějin Slovanstva vůbec.

[...] Objevená slovanská velkosídliště, zvláště ve Starém Městě, dále v Mikulčicích a v Pohansku na Břeclavsku [...] svědčí výmluvně o bohatosti tehdejšího hospodářského i kulturního života nezávislého velkomoravského státu a rozptylují tak ona nevědecká zkreslení, jako by slovanská kultura byla pouhým odrazem, nebo dokonce importem západní kultury.

Naše strana a vláda, přesvědčeny o významu archeologického bádání pro marxistické chápání a poznání vývoje lidstva, zahrnuly plnou podporou naše archeology i historiky, orientované zvláště od roku 1948 na soustavný výzkum velkomoravské oblasti [...].

[...] A tak je dnes zájem světové veřejnosti plným právem obrácen k těmto novým objevům, objasňujícím obraz velkého evropského státního celku v 9. století, státu, který byl rovnocenným partnerem ostatních tehdejších státních útvarů.

[...] Již sama skutečnost, že tento prvý státní útvar v západoslovanském světě slučuje předky Čechů a Slováků, je jakoby náznakem společných osudů obojího lidu, který po dlouhém a často nesmírně obtížném a složitém tisíciletém vývoji opět v naší době vytvořil společný stát [...].“⁴

Uvedená citace pochází z proslovu, jímž náměstkyně předsedy vlády Ludmila Jankovcová otvírala v brněnském Domě umělců 16. 8. 1963 vernisáž výstavy Velká Morava. Výstava byla součástí oficiálních oslav 1100. výročí příchodu byzantské mise a počátku slovanského písennictví, které měly veřejnosti přiblížit výsledky předchozích dvou desetiletí velkomoravských archeologických výzkumů. Výstava Velká Morava byla bezesporu vrcholem celého výročí a je pozoruhodná hned z několika hledisek. Tím nejzásadnějším je bezpochyby její dosah, který dalece předčil všechna původní očekávání. Po brněnské premiéře byla výstava reinstalována celkem desetkrát v sedmi různých státech. Možnost prohlédnout si nálezy z doby velkomoravské měli také lidé v Nitře (1964), v Praze

---

⁴ Výstava „Velká Morava“ slavnostně otevřena. *Rudé právo*. 17. 8. 1963, s. 1,3.

(1964), v Athénách (1965), ve Vídni (1966), v Mohuči (1966), ve Vratislavi (1966), ve Stockholmu (1967), v Západním Berlíně (1967-1968) a ve Východním Berlíně (1968). Každá reinstalace vyžadovala vlastní plán – musel být zajištěn převoz, uskladnění a vystavení exponátů, přepracován technický scénář, museli být ubytováni a zajištěni vědečtí pracovníci. Celá výstava tak nebyla jen ohromnou vědeckou, ale také organizační výzvou.

V předkládané práci se zabývám důvody, které stály za uspořádáním výstavy Velká Morava. Vycházím přitom z předpokladu, že daná jubilejní akce měla více rovin. Už výpověď uvedená na začátku kapitoly dává tušit, že šlo o mnohem víc než jen o prezentaci československé vědy, případně lidovou veselici. Pro autoritativní režimy je typické, že politická sféra prostupuje sféry ostatní. I v komunistickém Československu byla věda úzce propojena se státními a přímo i stranickými zájmy,⁵ výstava Velká Morava je toho exemplárním příkladem. Poslední slovo při rozhodování o tom, kde bude nakonec výstava reinstalována, měl totiž vždy sekretariát ÚV KSČ.⁶

Po tomto delším úvodu se vrátím zpět k výpovědi Jankovcové, jejíž tvrzení mi poslouží jako výchozí bod pro stanovení badatelských otázek. Pravděpodobně nejdůležitější myšlenku vyslovuje náměstkyně v posledním odstavci. Zmiňuje se o společném státě Čechů a Slováků, což je téma, které se jako červená nit line celými oslavami cyrilometodějského jubilea. Jak ještě vyložím, měl mýtus o „prvním společném státě předků Čechů a Slováků“ o hodně hlubší kořeny. Základním úkolem, který jsem si vytyčil, je analýza využití tohoto mýtu na příkladu zmíněné výstavy. Bude mě zajímat, k čemu měla výstava primárně sloužit. K tomu bude nezbytné popsat, jak byl na výstavě představen obraz tohoto „velkého evropského státního celku.“ Dále budu chtít zjistit, jestli výstava vnášela nové prvky do dobového narativu, nebo jestli byla pouze potvrzením stávajícího obrazu Velké Moravy. V neposlední řadě se budu věnovat tomu, jak se pořadatelé vypořádali se sakrální částí celého výročí a tomu, jak je možné, že se komunistický režim rozhodl připomínat výročí spojené se církevními světci. K mé poslední otázce mě ponouklo tvrzení jednoho z hlavních organizátorů výstavy Josefa Poulíka: „Velkomoravská říše [...] byla během celého 9. století mohutnou hrází proti známému německému

---

⁵ RANDÁK, Jan. *V záři rudého kalicha: politika dějin a husitská tradice v Československu 1948-1956*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2015. s. 26.

⁶ MÚA AV ČR, fond Vědecké kolegium historie, signatura 06, inv. č. 11, karton 3, Současný stav a úkoly československé archeologie, zvláště slovenské, 13. 11. 1963. s. 3.

„Drang nach Osten [...]“⁷ Toto tvrzení se jeví v kontextu 60. let, kdy bylo vysloveno, už poněkud nemístně, snad až zastarale. Chci proto ověřit, jestli se jednalo pouze o ojedinělý úkaz a jestli se takový pohled případně projevil na výstavě.

Má práce se skládá ze čtyř částí. V první části je představena výstava Velká Morava v kontextu doby, v níž se odehrávala. Dále jsou v ní nastíněny badatelské otázky společně s přístupy a metodologickými koncepty, o něž hodlám opřít svůj výzkum. Zabývám se v ní též vývoj pohledu na Velkou Moravu. Následující kapitola je věnována samotné výstavě. Prvně ji zasazuji do širších souvislostí jubilejních oslav let 1963 a 1964, následně se zaobírám její prezentací a propagací a snažím se na základě dochovaných pramenů rekonstruovat její průběh a ideový obsah. Ve třetí kapitole se věnuji cestě výstavy po Evropě. Rozebírám, jak byla v zahraničí organizována, zmiňuji jednotlivé reinstalace a analyzuji, jakými způsoby mohla dále předávat poselství, které nesla. V závěru práce se vracím k otázkám, jež jsem si položil v úvodu, a snažím se na ně odpovědět shrnutím poznatků, ke kterým jsem došel.

---

⁷ POULÍK, Josef. *Starí Moravané budují svůj stát*. Gottwaldov: Krajské nakladatelství, 1960. s. 183.

1.2 POLITIKA DĚJIN

Proč se ale vůbec zabývat tím, jak byla v 60. letech prezentována Velká Morava? Dnes už jsou přece k dispozici poznatky přesnější, lépe opřené o moderní badatelské přístupy. Namátkově například poslední syntéza velkomoravských dějin z pera Zdeňka Měřínského *Morava na úsvitě dějin*.⁸ Historická věda od 60. let skutečně prošla zcela zásadní proměnou. Původní a hlavně v 50. letech dominantní marxisticko-leninské paradigma bylo opuštěno a jeho místo nahradilo nepřeborné množství jiných přístupů.

Přesto je na místě ptát se po hodnocení Velké Moravy v československé společnosti 60. let. Každý výklad minulosti je totiž ovlivněn přítomností. Dějiny vždy vztahujeme k nynější situaci a potřebě. Minulost nám poskytuje klíč k hodnocení budoucnosti.⁹ Tvůrci výstavy vnímali minulost optikou své doby. Spíše než hodnotit přesnost dobových poznatků, se chci zaměřit na to, jakou roli hrály dějiny v socialistickém Československu. Jako objekt výzkumu jsem si zvolil výstavu pro veřejnost, oblast, v níž dochází ke střetávání laického a odborného pohledu a v níž dochází ke snaze komunikovat žádoucí obrazy minulosti a jejich prostřednictvím formovat historické vědomí společnosti. Tento výzkum považuji za relevantní, protože dnešní prezentace dějin je taktéž ovlivněna současnou politicko-společenskou situací,¹⁰ ačkoli to nemusí být tak zřejmé jako během komunistické diktatury. V tomto případě věřím, že nám lepší pochopení způsobu, jakým byly dějiny veřejně prezentovány za vlády minulého režimu, umožní kritičtěji přemýšlet nad tím, jak dějiny vnímáme a prostřednictvím jakých nástrojů je vykládáme my samotní.

Předpokladem, z kterého v této práci vycházím, je fakt, že politická moc v socialistickém Československu formovala výklad minulosti podle svých představ. Historie ve službách strany měla sloužit k „utváření tradic, kolektivní identity a politicko-historické legitimacy“¹¹ Pro studium využívání historie k politickým účelům se v literatuře používá pojmu politiky dějin. O její definice se pokusilo několik autorů. Mezi ně patří například politolog Harald Schmid, podle něhož by zmíněný přístup měl „pojmenovávat ty diskurzy a skutky, které jsou

⁸ MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk. *Morava na úsvitě dějin*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, 2011.

⁹ RANDÁK, Jan. *V záři rudého kalicha*. s. 19.

¹⁰ Tamtéž. s. 22.

¹¹ TROEBST, Stefan. *Geschichtspolitik*. In: *Docupedi-Zeitgeschichte* [online]. 2014. [cit. 25.2.2021]. Dostupné z http://docupedia.de/zg/troebst_geschichtspolitik_v1_de_2014.

využívány k interpretaci dějin jako současné, veřejné, pro kolektiv relevantní reprezentaci minulosti za politickými účely.“¹² Beatrix Bouvier a Michael Schneider chápou politiku dějin jako „vědomou podporu vzpomínání na určité historické události, procesy nebo osoby s politickým zaměřením a za politickými účely.“¹³ Jednu z posledních definic předložil Jan Randák, který politiku dějin chápe jako snahu o „politické využití historie ve prospěch dosažení zvolených cílů tak, aby se tyto cíle jevily jako nutné či žádoucí vyústění dějin.“ Politika dějin podle něj slouží k legitimizaci střetů s názorovou opozicí, případně až k ospravedlnění její likvidace. Dodává, že za pomoci politiky dějin se „vytvářejí či potvrzují dominantní vzorce výkladů minulosti.“ Tento jev se konkrétně může projevovat „manipulací s interpretací dějin, mytologizací událostí či jejich aktérů, hledáním a formulací poučení z minulosti, formulováním tradic, vytvářením rámců vzpomínání a tvorbou identit.“¹⁴ Sledování dobové politiky dějin tedy nepopisuje pouze to, co bylo vyprávěno, ale také jak to bylo vyprávěno.

Oblast lidského vědění, na kterou politika dějin působí, se nazývá historické vědomí, které chápou široce jako souhrn „znalostí, dojmů a představ o minulosti“ doplněný o „vědomí určitých souvislostí (respektive kontinuity, diskontinuity a změny) mezi minulostí [...], přítomností a budoucností.“ Na základě těchto znalostí určitý kolektiv vykládá přítomnost a formuje svá očekávání od budoucnosti.¹⁵ Historické vědomí se stává cílem politiky dějin, protože je možné ho dále formovat.

---

¹² Tamtéž.

¹³ Tamtéž.

¹⁴ RANDÁK, Jan. *V záři rudého kalicha*. s. 20.

¹⁵ ŠUBRT, Jiří a Jiří VINOPAL. *Historické vědomí obyvatel České republiky perspektivou sociologického výzkumu*. Praha: Karolinum, 2013. s. 15.

1.3 MÝTUS O VELKÉ MORAVĚ

Dalším konceptem, o který opírám svůj výzkum je mýtus. O mýtu píše německý historik Frank Hadler následující: „Vznik historiografického mýtu je většinou vázán na ‚významné událost‘ minulosti, o nichž se v dějepisectví rozšíří tvrzení, jež nemohou být zcela podložena prameny ani potvrzena pokročilejším výzkumem. Jedná se o ‚tradice ‚vynalezené‘ dějepisectvím.“¹⁶ K mytologizaci Velké Moravy docházelo promítáním současného politicko-sociálního stavu¹⁷ do minulosti, z níž byly vybírány a zdůrazňovány ty prvky, které měly nejen podpořit současný stav věcí, ale zároveň sloužit jako argumenty pro „budování nového řádu.“¹⁸

Označení mýtus používám v nenormativním smyslu. Jinými slovy se nesnažím hledat pravdu o Velké Moravě, ani hledat nedokonalosti v dobových interpretacích. Mýtus mi slouží jako označení předmětu mého výzkumu. Chápu ho jako nástroj politiky dějin, jako soustavu navzájem propojených idejí tvořících ucelený příběh, který má sloužit k politickým cílům.

Sledovat vývoj velkomoravského mýtu není jednoduchou záležitostí. Přispívá k tomu zejména fakt, že se mýtus rozvětvil do několika vedle sebe paralelně existujících linií. Nejstarší je sakrální linie odkazující se na oba křesťanství šířící věrozvěsty mající původ už hluboko ve středověku.¹⁹ O její udržování se a rozvíjení se starala katolická církev. Za určitý vrchol životaschopnosti sakrální stránky mýtu lze považovat rok 1863 a oslavy tisíce let od příchodu věrozvěstů na Velkou Moravu.²⁰ Velehrad, podle tradice sídelní město velkomoravských panovníků, se v těchto letech stalo cílem poutníků z celého slovanského světa.²¹

S počátkem kritického zájmu o slovanské písemnictví a příchodem národního obrození však došlo k aktualizaci mýtu o novou rovinu – vyspělá domácí

---

¹⁶ HADLER, Frank. Historiografický mýtus Velké Moravy v 19. a 20. století. *Časopis Matice Moravské*. 2001, **120**(1), s. 155.

¹⁷ Kupříkladu existence československého státu a státního socialismu.

¹⁸ RANDÁK, Jan. *V záři rudého kalicha*. s. 25.

¹⁹ HADLER, Frank. Historiografický mýtus Velké Moravy v 19. a 20. století. s. 160.

²⁰ Případně navazující výročí, kterými byly roky 1863 – výročí úmrtí sv. Cyrila a 1885 – výročí úmrtí sv. Metoděje.

²¹ KOLEJKA, Josef – ŠTASNÝ, Vladislav. Die cyrillo-methodische und grossmährische Tradition im tschechischen politischen Geschehen im 19. und 20. Jahrhundert. In: *Magna Moravia: sborník k 1100 výročí příchodu byzantské misie na Moravu*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1965. s. 595.

kultura²² s tradicí sahající až do pradávna se stala argumentem zastánců českého národního práva.²³ Frank Hadler vyčleňuje následující linie mýtu na základě toho, či politický program měl mýtus podporovat: linii slovanskou (propagující panslavismus a Ruské impérium, případně později Sovětský svaz), slovenskou (prezentující Velkou Moravu jako předchůdce slovenského národního státu, zažívající svůj největší vzestup za doby existence Slovenského státu), československou (již zmíněný „první společný stát Čechů a Slováků“) a moravskou (sloužící moravskému patriotismu).²⁴ Každý směr si prošel svým specifickým vývojem, někdy více ovlivněným ostatními proudy někdy méně. Jelikož výstava navazovala především na linii československou, rozeberu zde její vývoj podrobněji.

Lidem žijícím v roce 1963 přišlo zcela přirozené, že Velká Morava je oním prvním kamenem, na kterém je dále vystavován chrám českých, potažmo československých, dějin. Koneckonců ji tak představil už tvůrce českého národního metanarativu František Palacký. Ve své práci *Geschichte von Böhmen* (1836).²⁵ Palacký Velkou Moravu prezentoval jako mocný stát, jehož vládci byly sto odolávat tlaku východofranských útočníků. Pro mé další bádání zde stojí za zmínku, že Palacký obyvatele východofranské říše zcela ztotožnil s Němci. Na druhou stranu při identifikaci lidí žijících v té době pod svrchovaností velkomoravských knížat nenechal Palacký také nikoho na pochybách: „A však jakož národ Morawský, co do původu, jazyka, obyčeje a powahy vždy byl s Českým stejný [...]“²⁶

Se vznikem Československa dostal mýtus nový impulz. Po roce 1918 došlo k využití tradice při propagaci čechoslovakismu. Velká Morava se měla stát základem příběhu o společném vývoji Čechů a Slováků.²⁷ Státní útvar, který byl fakticky moderním konstruktem vytvořeným na versaillských mírových jednáních, byl v zjednodušujícím a legitimizačním duchu mýtu představen coby útvar historický – jako idea, která přetrvala a byla přetavena do nového československého

---

²² Zde jsou myšleny zejména literární památky. Významné archeologické objevy jsou spjaté až s archeologickými výzkumy po druhé světové válce.

²³ HADLER, Frank. Historiografický mýtus Velké Moravy v 19. a 20. století. s. 160-161.

²⁴ Tamtéž. s. 156.

²⁵ Přepřacovaná verze knihy vycházela od roku 1848 v češtině pod názvem *Dějiny národu českého v Čechách i v Moravě*

²⁶ PALACKÝ, František. *Dějiny národu českého: w Čechách a w Morawě*. 1. vyd. Praha: J.G. Kalve a České Museum, 1848. s. 125.

²⁷ KOLEJKA, Josef – ŠTASNÝ, Vladislav. *Die cyrillo-methodische und grossmährische Tradition*. s. 605.

státu. Zároveň měla domnělá společná historie Čechů a Slováků posloužit jakožto tmel mezi jednotlivými nově spojenými částmi.

Zhruba v těchto obrysech bylo na velkomoravský mýtus nahlíženo také po únoru 1948. Opět byla zdůrazňována slovanská vzájemnost a boj proti společnému nepříteli, Češi a Slováci měli společně v součinnosti s ostatními slovanskými národy budovat nový československý socialistický stát a navázat na tradici společného soužití v jednom státě.²⁸ První proklamativně marxistický přehled československých dějin v národní otázce plně navazuje na interpretaci, se kterou přišel již Palacký: „Velkomoravská říše byla společným státem pozdějších Čechů a Slováků. Rozpadem Velkomoravské říše [...] se různé politické osudy Čechů a Slováků. [...] dalším rozdílným vývojem jsou položeny základy k samostatnému národnímu vývoji Čechů a Slováků.²⁹“ Zdůrazňována je tak opět ta část mýtu, která odkazuje na společnou historii. Do role antagonistů nebyli v Maketě³⁰ zasazeni Němci obecně, ale pouze německý episkopát, který využíval latinskou liturgii.

V 60. letech se mohlo zdát, mýtus společně s oslavami výročí zažíval svůj nový vrchol. I přesto vyslovil historik Josef Kolečka v roce 1965, tedy v době, kdy byla výstava právě reinstalována v zahraničí, ve své práci věnované velkomoravskému mýtu následující tvrzení: „Cyrilometodějská (a vůbec velkomoravská) tradice již dohrála svou roli a (ostatně jako slovanská myšlenka obecně) přestala plnit politickou funkci ve vnitřním životě Čechů a Slováků a také v jejich vzájemných vztazích.³¹“ To je nesmírně zajímavé tvrzení. Ukázalo-li by se jako pravdivé, znamenalo by to, že celý můj předpoklad o důležitosti Velké Moravy pro politiku dějin minulého režimu byl milný. Pro doložení nebo vyvrácení tohoto tvrzení nezbyvá než se vydat na samotný začátek úvah o uspořádání výstavy Velká Morava.

---

²⁸ Tamtéž. s. 607.

²⁹ *Přehled československých dějin: do roku 1848*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1958. s. 50.

³⁰ *Přehled československých dějin: do roku 1848*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1958.

³¹ KOLEJKA, Josef – ŠTASNÝ, Vladislav. Die cyrillo-methodische und grossmährische Tradition. s. 609.

2 VÝSTAVA V TUZEMSKU

2.1 VELKOMORAVSKÉ JUBILEUM ROKU 1963

V rámci příprav na nadcházející cyrilometodějské výročí byla na podzim roku 1961 zřízena Komise pro přípravu zhodnocení významu Velkomoravské říše³² podléhající VI. (historické) sekci ČSAV. Úkoly tohoto poradního orgánu byly stanoveny následovně: jednak měl vypracovat „rámcový návrh zhodnocení“ celého výročí, jednak se zabývat publikační činností k příležitosti tisícího stého výročí od příchodu slovanských věrozvěstů.³³ V komisi zasedli Jaroslav Böhm, ředitel Archeologického ústavu ČSAV, kterého po jeho smrti v prosinci 1962 nahradil Jan Filip, Bohuslav Havránek, ředitel Ústavu pro jazyk český spadajícího pod ČSAV, Václav Vaněček, právní historik, Josef Poulík, vedoucí brněnské pobočky archeologického ústavu a člověk podílející se na většině archeologických průzkumů Moravy v předchozích dvou desetiletích, Anton Točík, ředitel Archeologického ústavu SAV, Peter Ratkoš, slovenský historik, František Graus působící v Historickém ústavu ČSAV a Anton Dostál, byzantolog a slavista.³⁴

Na prvním zasedání Komise pro zhodnocení uskutečněném 5. října 1961 byl vytvořen základní koncept využití cyrilometodějského výročí, který byl na následujících setkáních dále konkretizován a rozšiřován. V základních obrysech zahrnoval návrh plánu následující: vydání populárně naučné brožury, uspořádání mezinárodní konference, ediční činnost, propagační činnost a s ní související přispívání do populárně-naučných i vědeckých časopisů.³⁵

S uspořádáním výstavy se původně nepočítalo a do jednání komise byla zařazena až dodatečně.³⁶ Zatímco o místě konání bylo od počátku víceméně jasno,³⁷ získávala koncepce výstavy pevnější obrysy až postupně a lze říci, že úměrně s prací vloženou do příprav rostly ambice jejích organizátorů.

Určit cíle oslav a důvody pro státní, a tím pádem též ideologický zájem na jubileu je možné na základě důvodové zprávy přiložené k návrhu na zabezpečení

---

³² Dále uváděna jako Komise pro přípravu zhodnocení.

³³ MÚA AV ČR, fond Vědecké kolegium historie ČSAV, signatura 222, inv. č. 70, karton 11. 20. schůze výboru ČSAV dne 30. 6. 1961.

³⁴ Tamtéž. Josef Macek Václavu Vaněčkovi. 10. 7. 1961.

³⁵ Tamtéž. Zápis o poradě komise pro přípravu vědeckého zhodnocení významu Velkomoravské říše, 5. 10. 1961.

³⁶ Tamtéž. Jaroslav Böhm předsednictvu Historické sekce ČSAV, 25. 10. 1961.

³⁷ Dům umělců v Brně je zmíněn už v dodatku k záznamu z první schůze. Tamtéž.

příprav zhodnocení Velkomoravské říše, který projednával sekretariát Ústředního výboru KSČ na svém zasedání 5. září 1962.³⁸ V důvodové zprávě uvedené argumenty se opírají o plánované využití (či spíše zneužití) výročí „vatikánskými“ a „revanšistickými“ kruhy v zahraničí. Kampaň vedená proti „socialistickým zemím“ měla „propagovat význam [Z]ápadu a církve proti historické úloze Slovanů a [V]ýchodu.“ Podle Komise pro zhodnocení, o jejíž závěry se zpráva opírala, bylo proto nezbytné nezůstat ve vleku západní tvorby, nýbrž převzít iniciativu a postavit se za vyspělou domácí kulturu, dlouholetou státní tradici a za významnou roli středoevropských Slovanů v dějinách.³⁹

Když o několik měsíců později ředitelé jednotlivých archeologických ústavů informovali Kolegium historie ČSAV o dosavadní práci na zhodnocení významu, zdůraznili přítomní členové, že celá akce „je určena především do zahraničí, aby aktivně čelila nepřátelským pokusům o zneužití výročí cyrilometodějské mise.“⁴⁰

Komise předložila několik návrhů, jak bojovat se západními výklady velkomoravských dějin. Jedním z nich bylo uspořádání vědecké konference o „počátcích prvního slovanského státu,“ která měla působit na zahraniční odbornou obec.⁴¹ Cílem konference bylo konfrontovat výsledky domácí vědy s „názory zahraničních badatelů, aby [...] byla ukázána správnost našeho hodnocení historického vývoje“⁴² a tak účinně čeleno nesprávným a tendenčním výkladům.⁴³ Původně se počítalo s tím, že se jí zúčastní kromě více jak sta domácích pracovníků,⁴⁴ také několik desítek zahraničních hostů ze západního i východního bloku.⁴⁵ Když bylo následně rozhodnuto o přizvání pouze deseti účastníků z ciziny, protestovali členové komise proti tomuto kroku, neboť by se podle nich konference stala pouze „vnitřní československou záležitostí“ a ztratila by svůj

---

³⁸ MÚA AV ČR, fond Vědecké kolegium historie ČSAV, signatura 222, inv. č. 70, karton 11. Sdělení pro s. R. Grygara, 3. 12. 1962.

³⁹ Tamtéž. Důvodová zpráva k návrhu na zabezpečení příprav vědeckého zhodnocení významu Velkomoravské říše 1963, 1962. s. 1-2.

⁴⁰ MÚA AV ČR, fond Vědecké kolegium historie, signatura 06, inv. č. 11, karton 3. Zápis z prvního zasedání vědeckého kolegia historie, 24. 1. 1963.

⁴¹ MÚA AV ČR, fond Vědecké kolegium historie ČSAV, signatura 222, inv. č. 70, karton 11. Důvodová zpráva k návrhu na zabezpečení příprav vědeckého zhodnocení významu Velkomoravské říše 1963, 1962. s. 2.

⁴² Zde měl pisatel zřejmě na mysli primárně historicko-materiální výklad dějin prosazovaný v té době v Československu, ale vzhledem k silně pro národnímu uchopení celého výročí, je možné uvedený výrok interpretovat také jako ohrazení se proti zpochybňování národního narativu.

⁴³ Tamtéž. s. 2.

⁴⁴ MÚA AV ČR, fond Vědecké kolegium historie ČSAV, signatura 222, inv. č. 70, karton 11. Zápis o 3. poradě komise pro přípravu vědeckého zhodnocení významu Velkomoravské říše, 18. 1. 1962.

⁴⁵ Tamtéž. Zápis o 2. poradě komise pro přípravu vědeckého zhodnocení významu Velkomoravské říše, 9. 11. 1961.

zahraničněpolitický význam.⁴⁶ S protestem se ztotožnilo také Vědecké kolegium historie ČSAV⁴⁷ a celkový počet zahraničních účastníků byl nakonec navýšen na dvacet sedm osob.⁴⁸

Za datum konání byl zvolen 1. až 4. říjen 1963. První tři dny probíhala odborná diskuze v Brně, závěrečný den se diskutující přemístili do Nitry. Místo zvolili pořadatelé s ohledem na téma konference – součástí čtyř dnů akademických rozprav byla totiž návštěva velkomoravských archeologických lokalit a zároveň možnost navštívit brněnskou výstavu.⁴⁹ Péčí ČSAV vyšel o tři roky později sborník sestavený z příspěvků pronesených na konferenci s názvem *Das Grossmährische Reich*.⁵⁰ Pořadatelé považovali konferenci za nesmírně zdařilou jak po stránce politické, tak po stránce propagační.⁵¹

Připravovaná populárně naučná brožura byla vydána s ohledem na tisícileté jubileum s poněkud nešťastným názvem *Velká Morava: Tisíciletá tradice státu a kultury*⁵² v roce 1963. Skládala se ze čtyř částí: archeologické, popisující nejvýznamnější archeologické objevy posledních dvou desetiletí; historické, soustředící se na vývoj Velké Moravy; jazykovědné, zaměřené na slovanskou písemnou kulturu společně se staroslovanským jazykem. Poslední část byla věnována cyrilometodějské tradici v druhé polovině 19. století. Autoři v ní měli „přístupnou formou“ pojednat o „první státní formaci“ na území Československa.⁵³ Aby byl zvětšen dosah brožury, byl připraven též její překlad do slovenštiny, ruštiny, němčiny, částečně do francouzštiny a angličtiny.⁵⁴

---

⁴⁶ Tamtéž. Stav příprav k 30. 1. 1962 a návrhy na další potřebná opatření. s. 8.

⁴⁷ MÚA AV ČR, fond Vědecké kolegium historie, signatura 06, inv. č. 11, karton 3. Zápis z prvního zasedání vědeckého kolegia historie, 24. 1. 1963.

⁴⁸ ARÚB, fond Výstava Velká Morava. P. 001, evid. č. 1313. 4. Bulletin Velká Morava, září 1963. s. 12.

⁴⁹ MÚA AV ČR, fond Vědecké kolegium historie ČSAV, signatura 222, inv. č. 70, karton 11. Stav příprav k 30. 1. 1962 a návrhy na další potřebná opatření. s. 2.

⁵⁰ FILIP, Jan, Antonín DOSTÁL a František GRAUS, ed. *Das Grossmährische Reich: Tagung der wissenschaftlichen Konferenz des Archäologischen Instituts der Tschechoslowakischen Akademie der Wissenschaften, Brno-Nitra 1.-4.10. 1963*. Praha: Academia, 1966.

⁵¹ MÚA AV ČR, fond Vědecké kolegium historie, signatura 06, inv. č. 11, karton 3. Současný stav a úkoly československé archeologie, zvláště slovenské, 13. 11. 1963. s. 4.

⁵² BŮHM, Jaroslav, Bohuslav HAVRÁNEK, Josef KOLEJKA, Václav VANĚČEK a Josef POULÍK. *Velká Morava: Tisíciletá tradice státu a kultury*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963.

⁵³ MÚA AV ČR, fond Vědecké kolegium historie ČSAV, signatura 222, inv. č. 70, karton 11. Důvodová zpráva k návrhu na zabezpečení příprav vědeckého zhodnocení významu Velkomoravské říše 1963, 1962. s. 2.

⁵⁴ Tamtéž. Stav příprav k 30. 1. 1962 a návrhy na další potřebná opatření. s. 1-2.

Do kompetencí Komise pro zhodnocení spadala také propagace jubilejních akcí. Komunikace s veřejností byla pro využití potenciálu jubilejních let zcela zásadní, byl pro ni proto vypracován speciální rámcový plán. Ten počítal s intenzivní kampaní v masmédiích zahrnující tiskové konference, články v tisku, v populárně-naučných i odborných časopisech, informování o průběhu výstavy v rozhlasu, rozhlasové besedy s odborníky nebo s uvedením rozhlasové verze opery Svätopluk.⁵⁵ V televizi se byly kromě průběžného informování o dění okolo výročí, promítány krátké vědecko-populární snímky o československé archeologii a velkomoravské kultuře.⁵⁶

V Praze, Brně a Bratislavě se konaly tiskové besedy, kde měli novináři možnost rozmlouvat se členy popularizační komise a archeology slovanského období.⁵⁷ Samotnou brněnskou instalaci doprovázel přednáškový cyklus uskutečněný ve spolupráci se Společností pro šíření politických a vědeckých znalostí⁵⁸ a Československou společností archeologickou při ČSAV.⁵⁹ Kromě prostoru jí věnovaného v už zmíněných sdělovacích prostředcích se Velká Morava dočkala také série poštovních známek.⁶⁰

Další možností pro kontakt s velkomoravskou tematikou představovala archeologická naleziště – obzvláště ta nejvýznamnější, kterými byly Staré Město, Mikulčice a Pohansko. Jednalo se o velmi populární atrakci, která nabízela návštěvníkům možnost prohlédnutí si odkryté základy vybraných staveb za doprovodu vyškoleného průvodce. Organizované zájezdy na naleziště zařadily do své nabídky cestovní kanceláře Čedok a Turista.⁶¹

Monografií a sborníků nějakým způsobem se dotýkajících Velké Moravy vyšel v roce 1963 a v následujících letech bezpočet. Ve stejném roce věnovala

---

⁵⁵ Jedná se o slovenskou operu inspirovanou životem stejnojmenného knížete napsanou v 50. letech. Autorem je Eugen Suchoň.

⁵⁶ Tamtéž. Návrh plánu propagace akcí pořádaných při příležitosti 1100. výročí příchodu byzantské misie a zhodnocení významu Velkomoravské říše r. 1963. s. 1.

⁵⁷ Pro potřeby informování tisku vydával Sekretariát výstavy Velká Morava speciální časopis s názvem „Bulletin Velká Morava,“ který obsahoval stručné články jak o historické Velké Moravě, tak články shrnující aktuální dění kolem výstavy.

⁵⁸ Tamtéž. s. 2.

⁵⁹ MÚA AV ČR, fond Československá společnost archeologická při ČSAV, signatura 16, inv. č. 643, karton 9, Osnova zprávy o činnosti za období 1. pololetí 1963, 27. 7. 1963. Tamtéž, zpráva o činnosti za rok 1963, 8. 1. 1964.

⁶⁰ MÚA AV ČR, fond Vědecké kolegium historie, signatura 222, inv. č. 70, karton 11. Návrh plánu propagace akcí pořádaných při příležitosti 1100. výročí příchodu byzantské misie a zhodnocení významu Velkomoravské říše r. 1963. s. 2.

⁶¹ FILIP, Jan. Velkomoravské jubileum. Archeologické rozhledy. 1963, 15, s. 542–543.

většina akademických časopisů výročnímu tématu rovnou celé jedno číslo.⁶² Když František Graus psal v roce 1966 svůj shrnující článek o literatuře, jejíž vznik byl podnícen výročním příchodem Cyrila a Metoděje na Velkou Moravu, vyčlenil v něm tři základní okruhy témat: „1. archeologickou tematiku, 2. výklad obou Životů⁶³ a 3. přežívání (tradice) Velké Moravy a díla obou soluňských bratří.“⁶⁴

Archeologickému proudu dominovaly nejnovější archeologické nálezy. Objevy učiněné v okolí jihomoravských Mikulčicích se pokusil shrnout Josef Poulík ve své knize *Dvě velkomoravské rotundy v Mikulčicích* (1963). Zatímco Poulík publikoval výsledky svého životního výzkumu už v roce 1963, další významná postava československé archeologie, Vilém Hrubý, zveřejnil výsledky výzkumu Starého Města až o rok později. Ve své práci *Staré město – Velkomoravský Velehrad* (1964) se zabýval osídlením na místě dnešního Starého Města a předložil důkazy pro ztotožnění Starého Města s Velehradem, sídlem Rastislava. Pokusem o přispění k vytvoření nové koncepce dějin Slovanů na území Československa byla monografie *Slovanská pohřebiště ze střední doby hradištní na Moravě* (1966) Bořivoje Dostála. Ten ve své práci shrnul a utříbil roztroušené poznatky a snažil se je zařadit do jednoho přístupného celku. Pouze částečně se zaniklé říše dotýká publikace *Staří Slované v rakouském Podunají v době od 6. do 12. století* (1963), jejíž autorem je Lubomír Havlík. Jak název napovídá, jejím tématem je vývoj Slovanů na území dnešního Rakouska. Zčásti se Velké Moravy dotýká také práce Rudolfa Turka *Čechy na úsvitě dějin* (1963), v které se autor zase snaží vyplnit některá prázdná místa nejstarší české historie (včetně poměru Čech a Velké Moravy) za pomoci nových archeologických objevů.

O nový výklad obou legend se pokusil Vladimír Vavřínek v krátké knize *Staroslověnské životy Konstantina a Metoděje* (1963). Oběma věrozvěstům je věnováno také několik statí ve sborníku *Solunští bratři: 1100 let od příchodu sv. Cyrila a Metoděje na Moravu* (1962) publikované Ústředním církevním nakladatelstvím. Další příspěvky jsou věnovány staroslověnské liturgii a interpretaci nově objevených kostelů u Mikulčic.

---

⁶² Konkrétně se jednalo například o časopisy *Památky archeologické*, *Archeologické rozhledy*, *Slovenská archeológia*, *Byzantinoslavica*, *Slavie*, *Právně-historické studie*, *Slovanský přehled* a *Sborník Matice Moravské*.

⁶³ *Život sv. Cyrila a Život sv. Metoděje*.

⁶⁴ GRAUS, František. *Literatura k dějinám Velkomoravské říše a k misii byzantské (cyrilometodějské) II. Československý časopis historický*. 1966, 14(3), s. 400.

Kratší práce sebrané a následně vydané v tematických sbornících nebo články v periodikách jsou obecně častějším jevem než monografie. Prvním sborníkem, který v Československu vyšel byla sbírka textů o cyrilometodějské tradici Apoštoli Slovienov (1963). Další byla dvojice sborníků vyšlých na Moravě – Magna Moravia: sborník k 1100. výročí příchodu byzantské mise na Moravu (1965), za nímž stála brněnská univerzita a populárně pojatý almanach Velká Morava (1965) vydaný Moravským muzeem. První zmíněná sbírka obsahuje statě věnované politickému významu cyrilometodějské mise, možnému navázání na starší antické tradice, nově objeveným kostelům a několik pojednání o cyrilometodějské a velkomoravské tradici v pozdější době. Dále jsou v ní k nalezení práce filologické a muzikologické. Almanach Moravského muzea je oproti univerzitnímu sborníku určen především laické veřejnosti. Co se jeho obsahu týče, autoři v něm ve stručnější podobě shrnuli své předchozí výstupy. Znovu je zmíněno Staré Město jako velkomoravský Velehrad, staroslovanský jazyk, písemné památky ve staroslovanštině, moravské archeologické lokality a interpretace nálezů na nich učiněných.

V rámci oslav výročí bylo vydáno taktéž několik brožur, jež měly čtenářům stručně přiblížit velkomoravskou dobu ve světle nových výzkumů. Už dříve zmíněná brožura Velká Morava: Tisíciletá tradice státu a kultury (1963) obsahuje podobně jako almanach Velká Morava populárně pojaté statě o hospodářské, sociální a politické situaci, která panovala na Velké Moravě, archeologických výzkumech, cyrilometodějské tradici a slovanském písemnictví. Obdobná brožura vyšla o rok později při příležitosti znovuotevření výstavy na Pražském hradě pod názvem Výstava Velká Morava: 1100 let tradice státního a kulturního života (1964). Obsahuje dva příspěvky historicko-archeologické a jeden literárně-lingvistický.

Uvedený výčet děl si neklade nároky na úplnost, zcela jsem například opomenul jednotlivé články v odborných časopisech. Namísto vytvoření celistvého obrazu Velké Moravy v dobové literatuře jsem chtěl pojmenovat hlavní okruhy témat, jež se v ní objevovala. Výstava podrobněji rozváděla pouze některé z nich – zejména témata týkající se archeologie, staroslovanského písemnictví a kontinuity státního vývoje, proto se jim věnuji podrobněji v následující kapitole.

Práce na přípravě jubilejních oslav byla svěřena Komisi pro přípravu zhodnocení významu Velkomoravské říše. Ta navrhla uspořádat mezinárodní

vědeckou konferenci a výstavu věnovanou velkomoravské problematice. Organizovaná byla také celá řada dalších akcí, jež měly podpořit propagaci samotné výstavy. Mimoto byly pro veřejnost otevřeny vybrané archeologické lokality. Celkově měly výroční akce, slovy jednoho z jejich pořadatelů, Jana Filipa, nabídnout „pohled na dosavadní výsledky výzkumu i jejich zhodnocení v měřítku dosud nikdy nerealizovaném.“⁶⁵

Prostředkem k provedení tohoto záměru se stala právě výstava, která byla kvůli masivním prostředkům investovaným jak do její propagace, tak přípravy schopna zasáhnout širokou československou veřejnost a stát se tak prostředkem pro novou aktualizaci velkomoravského mýtu.

---

⁶⁵ FILIP, Jan. Velkomoravské jubileum. s. 539.

2.2 OBSAH VÝSTAVY

Následující kapitola je věnována putování výstavy po území Československa. Skládá se ze dvou částí, přičemž první část tvoří přehled míst, v kterých byla Velká Morava instalována doplněný snahou o základní rekonstrukci jejího obsahu. V druhé části se zabývám ideovým sdělení výstavy. Ponechávám již stranou jednotlivé exponáty a místo pátrání po nich si kladu otázku, co se jejich prostřednictvím snažili organizátoři sdělit veřejnosti.

Než přistoupím k analytické části práce, je na místě zmínit určitá omezení, která se promítla do výsledků mého výzkumu. V první řadě jde o nešťastnou skutečnost, že část fondu věnovaná výstavě o Velké Moravě uložená v Masarykově ústavu AV ČR byla zničena při povodních v roce 2002. Zanikla tak většina dokumentů obsahujících informace o samotné struktuře muzejního projektu – libreta, scénáře a podobně. K rekonstrukci jejího obsahu proto využívám dochované interní dokumenty, brožury, informace z tisku a z dobové literatury. Zmíněné dokumenty považuji za relevantní, protože jejich autory byli často lidé zodpovědní za organizaci výstavy. Takovýto přístup mi neumožní v plné šíři sledovat všechny regionální odlišnosti, na druhou stranu předpokládám, že základní sdělení výstavy zůstala, minimálně během její instalace v Československu, zachována.

Druhým významným omezením je fakt, že práce vznikala z větší části v době přísných protipandemických opatření zahrnujících uzavření archivů pro veřejnost. Ve výsledném seznamu archivních pramenů, tak některé nabízející se položky chybí. Nemělo by se ovšem jednat o archiválie zásadního významu. Stranou zůstaly také veškeré materiály uložené mimo území České republiky, což se negativně projevilo zejména minimálním prostorem věnovaným reinstalaci na Slovensku. Nevěnuji se proto otázce specifického postavení cyrilometodějské tradice ve slovenské části republiky a její možný vliv na výstavu. Od dominantního narativu odlišné slovenské interpretace dějin Velké Moravy ponechávám stranou úmyslně, protože se týkaly pouze exilové literatury.⁶⁶

Jako první byla Velká Morava vystavena v Brně v Domě umění od 17. srpna⁶⁷ do 27. října. Pro velký zájem byla výstava prodloužena až do 1. prosince. Na organizaci výstavy se podíleli odborníci z archeologických ústavů ČSAV, muzeí i škol sdružení v přípravném výboru, jemuž předsedal Josef Poulík, zároveň

---

⁶⁶ HADLER, Frank. Historiografický mýtus Velké Moravy v 19. a 20. století. s. 166.

⁶⁷ Slavnostní vernisáž za přítomnosti vládních představitelů a presidia ČSAV se konalo už 16. 8. FILIP, Jan. Velkomoravské jubileum. s. 542.

autor libreta k výstavě.⁶⁸ Jako instituce zašitřovaly výstavu Československá akademie věd a Ministerstvo školství a kultury.⁶⁹

Brněnská exhibice⁷⁰ lákala k návštěvě už promyšleným rozmístěním části exponátů do exteriéru výstavního prostoru. Případný kolemjdoucí tak mohl obdivovat rekonstrukci dvouapsidové rotundy z Mikulčic v původní velikosti nebo modely nejvýznamnějších velkomoravských center.⁷¹ Samotná vnitřní část byla uvedena nápisem vyjadřujícím centrální myšlenku celé výstavy: „Velkou Moravu – všechno to nesmírné bohatství, které je dále předvedeno – vytvořili společně předkové Čechů a Slováků.“⁷² Zbytek exponátů ve vstupní hale tvořily převážně mapy a texty informující o vývoji Slovanů na území Československa až do 11. století. Na úvodní část navazoval úsek zaměřený na jednotlivá archeologická naleziště, následovaný prostorem věnovaným zemědělství a řemeslům.⁷³ V polovině prohlídky měl návštěvník možnost obdivovat „nejvýznamnější archeologické nálezy,“ zejména šperky ze zdraných kovů, vystavené společně s faksimiliemi a reprodukcemi písemných památek.⁷⁴ Doklady „vysoké kulturní úrovně obyvatel velkomoravského státu“⁷⁵ doprovázely dvě scény. První scéna zachycovala zpracování kovů, druhá se skládala z mapy zachycující kulturní a diplomatické styky Velké Moravy. Následující sál byl vyplněn ukázkami velkomoravské architektury – církevní i profánní a ukázkami pohřebního rytu. Poslední část výstavy obsahovala informace o vědních oborech přinášejících informace o Velké Moravě, především o archeologii.⁷⁶

Výstava v Brně byla doprovázena celou řadou dílčích akcí – komentovanými prohlídkami velkomoravských nalezišť, už zmíněnou vědeckou konferencí o Velké Moravě a byzantské misii, doprovodnou výstavou návrhů na

---

⁶⁸ STAŇA, Čeněk, NOVOTNÝ, Boris a TICHÝ, Rudolf. Oslavy Velké Moravy. *Přehled výzkumů*. 1963. s. 68-69.

⁶⁹ POULÍK, Josef, ed. *Velká Morava: výstava o prvním společném státě předků českého a slovenského národa, pořádaná u příležitosti 1100. výročí příchodu byzantské mise do našich zemí a počátků slovanského písemnictví*. Brno: Dům Umění, 1963. s. 7.

⁷⁰ Organizátorům nešlo jen prezentaci nalezených předmětů, ale především o „vědecké zhodnocení“ Velké Moravy. Jinými slovy o prezentaci závěrů marxisticko-leninské vědy. V práci se těmto závěrům dále nijak nevěnuji a stejně tak ponechávám stranou otázku, do jaké míry a jak přesně badatelé marxistické přístupy skutečně uplatňovali.

⁷¹ O významné výstavě v malém rozhovoru. *Rovnost*. 18. 7. 1963. s. 3.

⁷² STAŇA, Čeněk, NOVOTNÝ, Boris a TICHÝ, Rudolf. Oslavy Velké Moravy. s. 69.

⁷³ Tamtéž. s. 70.

⁷⁴ ARÚB, fond Výstava Velká Morava. P. 001, evid. č. 1311. 2. Bulletin Velká Morava, srpen 1963. s. 4.

⁷⁵ Tamtéž s. 4.

⁷⁶ STAŇA, Čeněk, NOVOTNÝ, Boris a TICHÝ, Rudolf. Oslavy Velké Moravy. s. 69-70.

řešení Národního kulturního památníku v Mikulčicích,⁷⁷ „Dny družby Čechů a Slováků“ uspořádanými v Mikulčicích ve dnech 17. a 18. srpna, akcí, jež měla okázala demonstrovat sounáležitost obou národů i v moderní době,⁷⁸ a konečně doprovodným cyklem přednášek předních českých a slovenských odborníků na témata archeologie, historie, literatury nebo jazyka.⁷⁹

Nitranská výstava se konala ve dnech 19. dubna⁸⁰ až 31. května 1964 v hale Parku kultury a oddychu. Organizace přešla z brněnské pobočky Archeologického ústavu ČSAV na Archeologický ústav SAV. Více zdůrazněn byl podíl Slovenska na Velkomoravském státu nebo vliv Velké Moravy na ostatní středoevropské státy. Novinkou byl oddíl věnovaný činnosti a významu cyrilometodějské mise a část věnovaná byzantské a velkomoravské tradici v literatuře a umění.⁸¹

Poslední zastávkou v Československu byla Praha, kde byla výstava pod názvem *Velká Morava: 1100 let tradice státního a kulturního života* k vidění od 4. července⁸² do 30. listopadu 1964. O tom, za jak významnou záležitost byla výstava pokládána, svědčí mimo volby Vladislavského sálu Pražského hradu jako místa další reinstalace i návštěva oficiální sovětské delegace v čele s prvním tajemníkem KSSS Nikitou Sergejevičem Chruščovem, jehož pod pozdně gotickou klenbou doprovázel početný zástup československých akademických a vládních představitelů v čele s prezidentem republiky a prvním tajemníkem KSČ v jedné osobě Antonínem Novotným.⁸³ Zájem o výstavu byl ohromný a během obzvláště vytížených dní se v areálu hradu tvořily dlouhé fronty přes několik nádvoří.

---

⁷⁷ Práce na výstavbě památníku probíhaly od července roku 1962 podle návrhu architektů T. Alexyho, M. Kodoně a Jána Lichtera. ARÚB, fond Výstava Velká Morava, P. 001, evid. č. 1310. 1. Bulletin Velká Morava, červenec 1963. s. 7. Projekt navazoval na prohlášení mikulčického areálu za národní kulturní památku v roce 1962, kdy byla zároveň vypsaná architektonická soutěž na výstavbu památníku, který měl zabezpečit mikulčický areál před působením přírodních vlivů, umožnit jeho zpřístupnění veřejnosti a zajistit jeho „kulturně-politické využití.“ Tamtéž. s. 8. Na výstavě návrhů z celostátní soutěže na řešení výstavby Národního kulturního památníku [...] v Mikulčicích. konané v Brně od 9. září do 6. října, pak byly k vidění i ostatní návrhy ze soutěže.

⁷⁸ ARÚB, fond Výstava Velká Morava, P. 001 evid. č. 1257. Plakát k celostátním oslavám 1100. výročí příchodu byzantské mise, 1963. Dny družby Čechů a Slováků jsou také zmíněny Tamtéž. evid. č. 1312. 3. Bulletin Velká Morava, srpen 1963. s. 8.

⁷⁹ Tamtéž. evid. č. 1312. 3. Bulletin Velká Morava, srpen 1963. s. 7-8.

⁸⁰ I v nitranském předcházela otevření výstavy pro veřejnost slavnostní vernisáž za účastí čelních představitelů KSS a členů Slovenské národní rady. Výstava „Velká Morava“ otevřena v Nitře. *Rudé právo*. 19. 4. 1964. s. 1.

⁸¹ TOČÍK, Anton. Výstava Velká Morava v Nitře. *Slovenská archeológia*. 1965, 12(2). s. 454-455.

⁸² Slavnostní otevření výstavy se událo už 3. července za přítomnosti „presidenta republiky, celé vlády i nejvyšších představitelů stranických, předsedů krajských národních výborů, diplomatického sboru a zástupců vědeckých a kulturních organizací.“ FILIP, Jan. Pražská výstava Velká Morava. *Archeologické rozhledy*. 1965, 17. s. 5.

⁸³ Na prohlídce Pražského hradu. *Rudé právo*. 29. 8. 1964, s. 2.

Z hlediska návštěvnosti se jednalo o neúspěšnější instalaci vůbec. Celkově zhlédlo pražskou exhibici asi 827 000 návštěvníků, zatímco brněnskou 180 000 a nitranskou 120 000.⁸⁴

Nový výstavní prostor, navíc takové historické významnosti jako Vladislavský sál, si vyžádal přepracování dosavadní koncepce výstavy, tak aby působivý dojem pozdně gotické architektury zůstal zachován, zároveň ovšem nebyla nežádoucím způsobem odváděna návštěvníkova pozornost od exponátů samotných. Použitá koncepce, jejímž autorem byl František Tröster, využívala kombinace stínů a světla, jimiž byla překryta historická architektura, a víceúrovňového členění výstavy začínající už exponáty zasazenými do podlahy sálu, která byla předtím dočasně uměle navýšena.⁸⁵

Stejně jako v Nitře se v Praze oproti Brnu více projevila uvolňující se atmosféra 60. let, jež umožnila dopřát samostatný prostor cyrilometodějské misi.⁸⁶ Společně s misí soluňských bratří se dostalo větší pozornosti také počátkům slovanského písemnictví.⁸⁷ Oproti předchozím instalacím byla výstava rozšířena o památky pocházející z Čech, které měly poukázat na úzce propojený kulturní vývoj Čech a Moravy⁸⁸ a podtrhnout přesun státoporného centra do Prahy po zániku Staré Moravy.⁸⁹ V neposlední řadě bylo detailněji prezentováno předvelkomoravské období.⁹⁰

Ústřední myšlenku celých výročních oslav vystihuje nejlépe fráze „první společný stát předků Čechů a Slováků“⁹¹ v různých obměnách se vyskytující v naprosté většině dokumentů. Co se za tímto označením skrývalo a proč na něj byl kladen takový důraz? Československý stát se od svého vzniku v roce 1918 potýkal s problémem historické kontinuity.⁹² Zatímco českou a moravskou část pojila

---

⁸⁴ FILIP, Jan. Pražská výstava „Velká Morava.“ s. 5.

⁸⁵ Tamtéž. s. 4. I přes nesporný úspěch pražské verze výstavy se Trösterova koncepce nesetkala v odborné komunitě jen s pozitivním ohlasem. Hlavním terčem kritiky se stala údajně nezdařená snaha o upozadění architektonických prvků Vladislavského sálu, která měla v důsledku vést akorát k narušení dojmu z výstavy. Více k tomu JAVŮRKOVÁ, Jaroslava. Velká Morava putovní. *Architektura ČSR*. 1964, 23(9). s. 615-618; Podali si ruce. *Kulturní tvorba*. 30. 7. 1964. s. 14.

⁸⁶ STAŇA, Čeněk. Ohlas objevů na hradišti v Mikulčicích ve vědě a ve veřejnosti. In: *Internationale Tagungen in Mikulčice III*. Brno: Archeologický ústav AV ČR, 1996. s. 42.

⁸⁷ FILIP, Jan. Pražská výstava „Velká Morava.“ s. 4.

⁸⁸ STAŇA, Čeněk. Ohlas objevů na hradišti v Mikulčicích ve vědě a ve veřejnosti. s. 42.

⁸⁹ *Výstava Velká Morava: 1100 let tradice státního a kulturního života*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1964. s. 12-13.

⁹⁰ Výstava Velká Morava na Hradě. *Lidová demokracie*. 29. 5. 1964. s. 1.

⁹¹ Podobný argument se vyskytuje už v ústavě z roku 1948. „Češi a Slováci [...] žili již před tisícem let společně v jednom státě [...]. Zákon č. 150/1948 Sb. Ústavní zákon ze dne 9. května 1948.

⁹² Sepsání společných dějin Čechů a Slováků byl jeden ze základních úkolů pounorové historiografie, přičemž platilo, že „dějiny Československa [...] představují jednotný celek a jsou

dohromady alespoň idea historického českého státního práva, spojení se slovenskou částí byl ze strany Slováků především sňatek z rozumu. Jediný státní útvar, který svými hranicemi částečně zasahoval do obou částí republiky,⁹³ představovala Velká Morava. Stala se proto v 20. století předmětem četných aktualizací.⁹⁴

Komunisté, i přes zaklínání se hesly o internacionalismu a odmítáním „buržoazního nacionalismu,“ jenž měl být nahrazen pokrokovým „socialistickým vlastenectvím,“⁹⁵ deklarovali zájem navázat na to, co bylo v českých a slovenských dějinách „pokrokové a revoluční.“ Přesněji řečeno slovy Klementa Gottwalda „orientovat se na pokrokové, osvobozené tradice našeho národa a kultury.“⁹⁶ Za tvůrce oficiálního historiografického kánonu je obecně považován Zdeněk Nejedlý. On a dobová marxisticko-leninská historiografie v mnohém navázali na historismus českého národního obrození. Dějinný příběh malého národa konajícího velké skutky, v základních obrysech načrtnutý už Františkem Palackým a následně znovu a znovu aktualizovaný, postrádal ovšem svorník, který by spojil dohromady dějiny obou národů. Takovýmto svorníkem se měla stát právě Velkomoravská říše.⁹⁷

Dávná společná vládní struktura však sama o sobě nevytvářela dostatečný legitimizační potenciál. Další argument se opíral o mocenské postavení státu Mojžírovců zakládajícím se na starobylé domácí kultuře, vojensko-politické moci a společenské vyspělosti.⁹⁸ Velká Morava byla přestavena jako středisko „velmi vyspělé slovanské kultury v srdci střední Evropy,“⁹⁹ úrovní vyspělosti srovnatelné

---

v dlouhodobých výzkumech chápány vždy z celostátního hlediska.“ MÚA AV ČR, fond Sekretariát předsedy ČSAV akademika Františka Štorma, signatura 10, karton 5, Viktor Knapp Jaroslavu Hesovi, 28. 2. 1964. s. 2-3.

⁹³ Stranou nechávám otázku Podkarpatské Rusy, která již nebyla v 60. letech aktuální.

⁹⁴ Více k tomu také kapitola 1.3. Mýtus o Velké Moravě.

⁹⁵ V brožurě k brněnské výstavě k tomuto bodu stálo: „Výstava [...] chce být odkazem přítomnosti, v níž do pozadí ustoupil nacionalismus a do popředí se dostalo čisté socialistické vlastenectví, které s láskou ctí slavnou minulost vlastního národa, ale zároveň zcela objektivně posuzuje samostatný dějinný i kulturní vývoj národů ostatních [...]. POULÍK, Josef, ed. *Velká Morava: výstava o prvním společném státě předků českého a slovenského národa* [...]. s. 7.

⁹⁶ Citováno podle KOPEČEK, Michal. Ve službách dějin, ve jménu národa. *Soudobé dějiny*. 2001, 8(1). s. 34.

⁹⁷ V dochované pracovní verzi scénáře k instalaci ve Vladislavském sále přímo stojí: „Výstava [...] vyjádří ústřední myšlenku: Velká Morava – základ společného státu Čechů a Slováků.“ ARÚP, Pozůstalost M. Richtera. Výstava Velká Morava, Pražský hrad – Vladislavský sál, 1964. s. 2. I když se nejedná o konečnou verzi scénáře o zachování ústřední role této myšlenky není pochyb. S obdobným tvrzením přichází také Josef Poulík: „Ústřední myšlenkou [...] je politická a státní jednota Čechů a Slováků v minulosti i v přítomnosti.“ ARÚP, fond Výstava Velká Morava, P. 001, evid. č. 1306. Byzantská mise ve Velké Moravě. s. 3.

⁹⁸ ARÚP, Pozůstalost M. Richtera. Výstava Velká Morava, Pražský hrad – Vladislavský sál, 1964. s. 2.

⁹⁹ POULÍK, Josef, ed. *Velká Morava: výstava o prvním společném státě předků českého a slovenského národa* [...]. s. 10.

se tehdejšími státy na západě,¹⁰⁰ pokládající základ pozdější slovanské literatury „dalekosáhlého rozsahu a významu.“¹⁰¹ V mezinárodním měřítku se stala „hrází proti pronikání východofranské říše na východ do slovanských zemí.“¹⁰² Role Cyrila a Metoděje spočívala kromě položení základů slovanského písennictví v zabránění „působení západních kněží [...] plně ve službách franské agrese.“¹⁰³

Velká Morava byla představena jako období společného soužití obou národů v jednom státě, jako období vrcholu vojenské a politické síly a jako období kulturního rozkvětu. Není přitom bez zajímavosti, že se dané době jevílo důležité zdůraznit, že „se na velkomoravské kultuře podílely rovnou měrou jak Slovensko, tak i české země.“¹⁰⁴ Výstava měla podtrhnout nejen existenci společného státu Čechů a Slováků, ale také jejich starobylou tradici vyspělé domácí kultury, jejíž poslední počín – výstava Velká Morava, soubor pojící dávné umění předků, plně odkrytý však jen díky metodologickému a technologickému pokroku domácí vědy, prezentovaný za pomoci nejmodernějších výstavnických prostředků – se právě chystal na reprezentační cestu po Evropě.

Dalším důležitým argumentem byl přenos velkomoravské státní tradice přes přemyslovské Čechy až do Československa. Odkazu Velké Moravy se dotkl redaktor týdeníku *Květy*, když nazval přemyslovský stát „přirozeným dědicem a pokračovatelem říše Velkomoravské“ a posteskl si nad „násilným“ přerušением společného vývoje se Slovenskem.¹⁰⁵ Objevovaly se ovšem i odkazy na dobu předcházející Velké Moravě. Ve výroční brožuře stojí v souvislosti s příchodem Slovanů na území Čech v 5. století a jejich semknutí se v Sámově kmenovém svazu o dvě století později tvrzení o „více než 1500 let trvajícím nepřetržit[é] kontinuit[ě] vývoje slovanských kmenů na našem území.“¹⁰⁶

Ještě jedno téma měla výstava představit a tím byla československá archeologie. V tomto případě nešlo o samotné poznatky, které archeologie přinesla, nýbrž o její vývoj, metody a úspěchy. Výstava byla první snahou o ucelenou a

---

¹⁰⁰ Tamtéž. s. 15.

¹⁰¹ Tamtéž. s. 28.

¹⁰² Tamtéž. s. 6.

¹⁰³ Tamtéž. s. 6.

¹⁰⁴ ARÚB, fond Výstava Velká Morava. P. 001, evid. č. 1311. 2. Bulletin Velká Morava, srpen 1963. s. 5.

¹⁰⁵ Na okraj výstavy Velká Morava. *Květy*. 11. 7. 1964. s. 21.

¹⁰⁶ BŮHM, Jaroslav, Bohuslav HAVRÁNEK, Josef KOLEJKA, Václav VANĚČEK a Josef POULÍK. *Velká Morava: Tisíciletá tradice státu a kultury*. s. 6.

systematickou prezentaci výsledků velkomoravských archeologických výzkumů.¹⁰⁷ Velká část výsledků do té doby ani publikována nebyla.¹⁰⁸

Fakt, že ke „znovuobjevení“ Velké Moravy došlo právě v 60. letech je na místě přikládat především rychlému rozvoji československé archeologie, již byla společně s vědou obecně přisouzena role obhájkyně komunistického mocenského monopolu.¹⁰⁹ Štědře podporovaný výzkum přinesl po letech své ovoce, které bylo třeba zužitkovat a výročí příchodu byzantské misie k tomu poskytlo vhodnou záminku.

Primárním cílem celého výročí bylo jednoznačně upevnit v Češích a Slovácích vědomí vzájemné sounáležitosti opírající se o společnou minulost. Pod všeobjímající pojem Velké Moravy byly zahrnuty kontinuita etnického osídlení, uhájení státní samostatnosti i cyrilometodějská mise symbolizující kulturní vyspělost. Středověké gentes byly ztotožněny s moderními národy. I přes změkčující slovíčko „předci“ ve sloganu výročí byla Velká Morava představena jako „první stát Čechov a Slováků.“¹¹⁰ Jakékoliv bádání se odehrávalo pouze v hranicích výše zmíněného výkladu, jenž byl zpětně potvrzován jako závazný. Odlišné interpretace, které rozvíjel například slovenský exil, nemohly být oficiálně prezentovány.

Výstava byla na jedné straně oknem do slavné minulosti, na druhé straně nesla neméně důležité poselství pro přítomnost. Obnovený socialistický Československý stát pod vedením KSČ navazoval jejím prostřednictvím jak na tradici společného státu, tak na období národní velikosti, přičemž symbolem návratu oněch starých slavných časů měla být snad právě precizně zvládnutá výstava. Stejně tak lze, při poněkud volnější interpretaci ideového obsahu výstavy,

---

¹⁰⁷ MÚA AV ČR, fond Vědecké kolegium historie, signatura 06, inv. č. 11, karton 3, Současný stav a úkoly československé archeologie zvláště slovenské. s. 3.

¹⁰⁸ Tamtéž. s. 5. Nejvýznamnějšími velkomoravskými archeologickými nalezišti byly Staré Město, Mikulčice a Pohansko (u Břeclavi). Ve Starém Městě probíhal výzkum od roku 1948 pouze v omezené formě, protože se historické osídlení do velké míry kryje s moderní zástavbou. I tak byly v jeho blízkosti objeveny základy několika kamenných sakrálních staveb obklopenými hroby s četnými milodary. Mikulčické hradiště bylo naproti tomu prozkoumáno velmi detailně. Systematický výzkum zde začal v roce 1954 a během zahájení výstavy stále nebyl dokončen – prozkoumána byla asi čtvrtina z celkových 6 ha rozlohy sídliště. Kromě četných sakrálních staveb byla v Mikulčicích odkryta také knížecí akropole a mnoho dalších menších staveb. Na Pohansku byl výzkum zahájen až jako poslední, bohaté nálezy dávaly ovšem tušit, že se jedná o lokalitu obdobného významu jako Mikulčice. POULÍK, Jan. Archeologické výzkumy a Velká Morava. *Archeologické rozhledy*. 1963, **15**. s. 547-591.

¹⁰⁹ SOMMER, Vítězslav. *Angažované dějepiscectví: Stranická historiografie mezi stalinismem a reformním komunismem, 1950–1970*. Nakladatelství Lidové noviny – FF UK, Praha 2011.

¹¹⁰ ARÚB, fond Výstava Velká Morava, P. 001, evid. č. 1316. Velká Morava informačný bulletin č. 7, duben 1964. s. 1.

obnovenou existenci jednoho státu společného oběma národům chápat spíše jako návrat do původního stavu než něco nového.

Společně s odchodem posledního návštěvníka z Vladislavského sálu skončily jubilejní velkomoravské akce v Československu. Organizátoři mohli být spokojeni. Celková návštěvnost všech reinstalací na domácí půdě činící něco přes milion osob výrazně překročila původní očekávání.¹¹¹ Jedna kapitola v životě Velké Moravy se tak uzavírala, na ní ovšem měla ihned navázat další, neboť se vavříny slávy ověčená výstava právě vydala na svou pouť po Evropě.

---

¹¹¹ Například v Praze se původně počítalo pouze s 600 000 až 700 000 návštěvníky. BÖHM, Jaroslav, Bohuslav HAVRÁNEK, Josef KOLEJKA, Václav VANĚČEK a Josef POULÍK. *Velká Morava: Tisíciletá tradice státu a kultury*. s. 13. Nakonec ji ovšem shlédlo přes 800 000 lidí.

3 VÝSTAVA V ZAHRANIČÍ

3.1 Z ATHÉN DO BERLÍNA

Zahraniční akce zabezpečoval Archeologický ústav ČSAV, konkrétně jím zřízený Sekretariát výstavy Velká Morava.¹¹² Na práci Sekretariátu dohlížel Přípravný výbor pro zahraniční reinstalaci výstavy Velká Morava,¹¹³ jenž zároveň schvaloval všechny zásadní dokumenty. Mezi další instituce podílející se na organizaci patřilo ministerstvo zahraničí se svými příslušnými regionálními odbory, národní podnik Výstavnictví zajišťující výstavní zařízení, ministerstvo školství a v závislosti na konkrétním místě různé další organizace. Všechny reinstalace vycházely ze scénografického řešení Františka Törstera připraveného pro Vladislavský sál,¹¹⁴ smlouvy uzavírané s partnerskými institucemi kopírovaly vídeňskou verzi.¹¹⁵

Reinstalace v zahraničí byly organizovány na principu reciprocity. To znamenalo, že uspořádáním výstavy vznikala partnerské zemi nárok na uspořádání obdobné vědecké výstavy v Československu. Krytí výdajů bylo předem rozděleno – domácí strana zajišťovala prostory, montáž, provoz, demontáž, propagační kampaň a pobyt zahraničních partnerů. Opačná strana se zavazovala zajistit přípravu výstavy, pojištění a dopravu na místo konání. Takový systém byl pro československou stranu výhodný, protože zbavoval domácí instituce problémů při obstarávání zahraniční měny a zabraňoval odlivu československé koruny do zahraničí.

Za první zemi, kde měly být prezentovány výsledky velkomoravských archeologických výzkumů, zvolili organizátoři Řecko. Protože si jednotlivé reinstalace byly v základních obrysech velmi podobné, rozeberu obsah řecké výstavy podrobněji. U ostatních reinstalací už budu pouze upozorňovat na určitá specifika a pokud mi to dochované prameny umožnily, také na odlišnosti.¹¹⁶

---

¹¹² Pozice generálního komisaře výstavy připadla Vinošovi Sofkovi.

¹¹³ Předsedou byl jmenován předseda Archeologického ústavu ČSAV Jan Filip, post místopředsedy zastával předseda brněnské pobočky uvedeného ústavu Josef Poulík, sekretářem se stal opět Vinoš Sofka.

¹¹⁴ STAŇA, Čeněk. Zahraniční instalace výstavy Velká Morava v roce 1966. *Přehled výzkumů*. 1967. s. 64.

¹¹⁵ Vídni sice předcházela reinstalace v Athénách, ale tam jako smlouva posloužil francouzský překlad z prvně zmiňovaného města. ARÚB, fond Výstava Velká Morava. P. 001, evid. č. 1305. Zápis o poradě sekretariátu Velké Moravy, 21. 11. 1964.

¹¹⁶ Řecko jsem si zvolil zejména proto, že s k němu zachoval nejhodnější pramenný fond.

Vyjednávání ohledně uspořádání výstavy ve zmíněné zemi probíhala za součinnosti s Československou komisí pro spolupráci s UNESCO.¹¹⁷ Souhlas k zahájení vyjednávání o výstavě udělil sekretariát předsednictva ÚV KSČ 12. srpna 1964, tedy ještě v době probíhající výstavy v Praze.¹¹⁸ Jednání o konkrétních detailech probíhala až do 27. února následujícího roku, kdy byl podepsán závěrečný protokol.¹¹⁹ Za řeckou stranu byla vyjednáváním i následnou organizací pověřena Řecká komise pro spolupráci s UNESCO a ministerstvo výchovy.¹²⁰ Samotná výstava byla otevřena 1. června 1965 a ve výstavním paláci Zappeion ji mohli návštěvníci obdivovat až do 20. června.

Oproti pražské výstavě byl větší důraz kladen, jak napovídá celý název „Velká Morava a soluňští bratři,“ na byzantskou misi. Další zásadní změnou bylo výrazné zmenšení výstavní plochy na necelých 200 m², což se projevilo zejména zhuštěním obsahu a omezením využití modelů a rekonstrukcí.¹²¹ K athénské výstavě se dochoval technický scénář, který umožňuje detailně nahlédnout do exponátové náplně výstavy. Vzhledem k absenci takového dokumentu pro vzorovou výstavu v Praze, se pokusím v následujících řádcích popsat konkrétní obsah Velké Moravy na z Prahy vycházející athénské výstavě.

Ve vstupním prostoru se nacházely mapa Velkomoravské říše a panel se symbolem výstavy – orantem na nákončí.¹²² Po vstupu do výstavního sálu měly návštěvníka upoutat „symboly velikosti Velké Moravy“ ztvárněné do podoby šesti pilířů představujících „mohutnost výrobních technik, vyspělost kultury a bohatost uměleckého projevu, základy slovanského písemnictví, vyspělost společenského zřízení, základy státní moci, obranyschopnost proti nepřátelské agresi.“¹²³

---

¹¹⁷ V tomto směru byl průběh vyjednávání v Řecku poněkud atypický. Při dalších reinstalacích mezi sebou jednaly přímo pořadající vědecké instituce. Ve zprávě pořízené z vernisáže je jako důvod uveden „problematický vztah řeckého MZV k rozvoji čs. – řeckých kulturních styků.“ MÚA AV ČR, fond Archeologický ústav ČSAV, Praha. Karton 41. Athény. Zpráva ze služební cesty do Řecka k vernisáži čs. výstavy „Velká Morava a soluňští bratři.“ s. 2.

¹¹⁸ Tamtéž. Reinstalace výstavy Velká Morava v Řecku – zpráva o služební cestě, 28. 12. 1964.

¹¹⁹ Tamtéž. Zpráva ze služební cesty do Řecka k vernisáži čs. výstavy „Velká Morava a soluňští bratři.“ s. 1.

¹²⁰ Tamtéž. Záznam o montáži, instalaci a zahájení výstavy „Velká Morava a soluňští bratři“ v Athénách, 9. 6. 1965. s. 2.

¹²¹ Tamtéž. Technický scénář výstavy Velká Morava, únor 1965. s. 1-2.

¹²² Jednalo se o artefakt nalezený v Mikulčicích zobrazující lidskou postavu s křížem na hrudi. Fotografie byla publikována například v brožuře *Výstava Velká Morava: 1100 let tradice státního a kulturního života*. obrazová příloha s. XVII.

¹²³ MÚA AV ČR, fond Archeologický ústav ČSAV, Praha. Karton 41. Athény. Technický scénář výstavy Velká Morava, únor 1965. s. 7.

Samotná výstava začínala sérií expozic věnovaných předvelkomoravskému období, přičemž první expozice byla dedikována vlivu antické kultury na Slované ve střední Evropě. Doplnily ji informace a nálezy týkající se původu tohoto etnika, jeho příchodu do zmíněné oblasti a vztahu Slovanů k Avarům. Tato část byla následována úsekem zaměřeným na archeologický materiál z doby předvelkomoravské, který zachycoval proměny společnosti. Uvedené informace dále rozváděl panel se základními informacemi o politickém vývoji Velké Moravy, mapa zachycující archeologická naleziště a text zdůrazňující roli archeologie při poznávání Staré Moravy.

Velkomoravská část byla uvedena archeologickými výzkumy provedenými na území Československa od konce války. Kromě třech nejvýznamnějších lokalit svůj menší prostor dostala také výšinná hradiště Staré Zámky, Brno-Lášeň a Znojmo, hlavní hradiště Nitranská Nitra, Děvín a Pobedim. Další expozicí v pořadí byla část věnovaná vojenství. Případný zájemce si tak mohl prohlédnout fragmenty dochovaných zbraní nebo se dozvědět více o dobových opevňovacích technikách. Aby výstava nepůsobila příliš monotónně, zařadili autoři scénáře do její exponátové náplně také několik divácky atraktivních kousků, mezi něž patřila například v další části prezentovaná rekonstrukce mauzolea z Mikulčic s hrobem zahrnutá do expozice o pohřebním ritu a nazírání na posmrtný život.

Vrchol výstavy představoval oddíl věnovaný byzantské misií obsahující velký panel ve tvaru rozevřené knihy. V něm byly rozmístěny různé dvojrozměrné exponáty jako faksimilie, reprodukce textů, kopie obrazů, fotografie a mnoho dalších exponátů. Působení obou můžů líčila tato expozice ve světle „politické velikosti Velké Moravy v tehdejší světě.“¹²⁴ Následující expozice dále rozvíjely témata nastíněná v expozici předchozí. Na otázku kultury navázal úsek zaměřený na „umělecký projev velkomoravského prostředí“ – na šperky, architekturu, a nakonec všechna řemesla – k činnosti soluňských bratří se vrátila expozice o kulturních proudech, které ovlivnily Velkou Moravu, a o působení jejího kulturního odkazu, zejména staroslověnského jazyka. Další expozice dále rozvíjela téma jazyka představením různých verzí abeced a slovanských literárních památek. V poslední části byl návštěvník seznámen se zánikem Velké Moravy zapříčiněným maďarským vpádem, který na výstavě symbolizoval hrob maďarského velmože.

---

¹²⁴ Tamtéž. Technický scénář výstavy Velká Morava, únor 1965. s. 4.

Podle jednoho z textů tak došlo k politickému rozdělení předků českého a slovenského národa. Idea Velké Moravy zůstala ovšem natolik silná, že „se oba národy v 20. století znovu sjednotily ve společný stát Československo (ČSSR).“¹²⁵

Organizaci si mezi sebe, podle předem dohodnuté smlouvy, rozdělily obě strany. Na československé pořadatele připadly tvůrčí příprava (scénář, projekt, grafické návrhy), příprava výstavního zařízení (výběr, opravy, úpravy, zajištění montážních a instalačních materiálů, příprava výstavních textů, fotoexponátů a modelů), pojištění výstavního souboru, transport exponátů a zařízení na místo určení a zpět, příprava části propagačních materiálů a poskytnutí několika specialistů, kteří měli dohlížet na montáž, provoz a demontáž. Řecká strana zase zajišťovala výstavní prostory, v celém rozsahu vlastní montáž, provoz a demontáž, vernisáž, propagaci, tisk řeckojazyčných textů a úhradu pobytu specialistů z Československa v Řecku.¹²⁶

Při instalaci výstavy se její organizátoři museli potýkat s celou řadou obtíží způsobených na československé straně vyroběním nedokonalého, či přímo vadného výstavního zařízení, případně jeho poškozením při expedici z Československa.¹²⁷ Na řecké straně zajišťující montáž a demontáž zase došlo k naprostému podcenění náročnosti celé akce, k čemuž se ještě přidaly, ústy při instalaci přítomného Vinoše Sofky, „typicky řecké poměry,“ tedy absence jakékoliv organizace práce, nedostatečná kvalifikovanost řemeslníků, odkládání problémů na další dny a vleklý administrativní proces, který způsobil, že se s instalací začalo oproti původnímu plánu o šest dní později.¹²⁸ Fakt, že se výstava nakonec uskutečnila, a to dokonce v původním plánovaném termínu, byl především zásluhou přítomných československých pracovníků, kterým dokonce vypomohlo několik jejich kolegů z archeologického ústavu jedoucích do Athén na dovolenou.¹²⁹

---

¹²⁵ Tamtéž. s. 60.

¹²⁶ MÚA AV ČR, fond Archeologický ústav ČSAV, Praha. Karton 41. Athény. Záznam o montáži, instalaci a zahájení výstavy „Velká Morava a soluňští bratři“ v Athénách, 9. 6. 1965. s. 1.

¹²⁷ Při instalaci tak chyběly vazníky, zářivky, část osvětlení vitrín dorazila bez plánu na jeho zapojení. Fotografie byly špatně nalepené a špatně zaříznuté, případně chyběly zcela. Texty postrádaly jednotnou smysluplnou úpravu a v jejich anglických verzích nebyly ani přes předchozí urgence odstraněny chyby. Nedostatků bylo skutečně nadmíru a většina z nich byla řešena až na místě během instalace, a to při ohromném nasazení a obětavosti přítomných československých pracovníků. Tamtéž. Záznam o montáži, instalaci a zahájení výstavy „Velká Morava a soluňští bratři“ v Athénách, 9. 6. 1965. s. 6-10.

¹²⁸ Tamtéž. s. 4, 9-10.

¹²⁹ Tamtéž. s. 5-6.

I přes tyto obtíže slavila nakonec Velká Morava úspěch. Kritické hlasy byly naprosto ojedinělé a výstavě se dostalo kladného hodnocení od novinářů, kulturních pracovníků, politiků i od obyčejných návštěvníků, kterých přišlo přes 40 000.¹³⁰ Pro československou stranu se jednalo, především co se přípravy výstavních zařízení na domácí půdě týče, o cennou lekci před dalšími reinstalacemi, přičemž další měla následovat o devět měsíců později v hlavním městě Rakouské republiky.

První diskuse o přenesení Velké Moravy do Vídně probíhaly už v roce 1963 během její prezentace v Brně. Prvotní zájem projevený při neformálních rozhovorech mezi archeologickými pracovníky byl doprovázen oficiální rakouskou žádostí a po důkladném zvážení vydal sekretariát ÚV KSČ 12. srpna 1964 usnesení zavazující ČSAV k uspořádání výstavy v Rakousku.¹³¹

Vídeňskou reinstalaci zajišťoval československo-rakouský přípravný výbor¹³² scházející se střídavě v Praze a ve Vídni. Jeho první zasedání se konalo 25. a 26. září 1964 v hlavním městě Československa.¹³³ Jednání probíhající v přátelském a věcném duchu, proložená návštěvami pražské výstavy, udala tón pozdějším setkáním, na kterých dostávala výstava konkrétní obrysy. Jediným, zato však velmi významným vyskytnuvším se problémem, byl fakt, že závazná smlouva, z důvodů podpisových formalit a finančních obtíží na rakouské straně, byla podepsána až rok po prvním zasednutí přípravného výboru,¹³⁴ což nechávalo všechny na přípravě pracující odborníky v nejistotě, jestli se výstava skutečně uskuteční.¹³⁵ Při montáži tentokrát žádné závažné problémy nenastaly.¹³⁶

Rozložením expozic se výstava shodovala s reinstalací v Athénách.¹³⁷ Mezi odlišnosti patřila v první řadě využitá plocha Domu umělců o rozloze 1110 m²¹³⁸ značně přesahující předchozí výstavní prostory¹³⁹ a umožňující věnovat

---

¹³⁰ MÚA AV ČR, fond Archeologický ústav ČSAV, Praha. Karton 41. Athény. Zpráva čs. velvyslance o výstavě „Velká Morava“ ministerstvu zahraničních věcí. s. 1.

¹³¹ MÚA AV ČR, fond Archeologický ústav ČSAV, Praha. Karton 41. Vídeň. Závěrečná zpráva z výstavy „Velká Morava“ ve Vídni, 15. 1. 1967. s. 1-2.

¹³² Hlavní rakouskou institucí zabezpečující výstavu byl Institut für Österreichkunde.

¹³³ Tamtéž. Zápis z prvního zasedání smíšeného přípravného výboru pro uspořádání výstavy Velká Morava ve Vídni, 25.-26. 9. 1964. s. 1.

¹³⁴ Tamtéž. Závěrečná zpráva z výstavy „Velká Morava“ ve Vídni, 15. 1. 1967. s. 4-5.

¹³⁵ Tamtéž. Vídeň. Zpráva o 2. zasedání smíšeného přípravného výboru pro uspořádání výstavy Velká Morava ve Vídni, 16.-18. 12. 1964. s. 1.

¹³⁶ Tamtéž. Závěrečná zpráva z výstavy „Velká Morava“ ve Vídni, 15. 1. 1967. s. 10.

¹³⁷ ARÚP, Pozůstalost M. Richtera. Scénář výstavy Grossmähren u. die christlichen Missionen [sic] bei den Slawen. s. 6-8.

¹³⁸ Dalších 350 m² zabírala venkovní expozice.

¹³⁹ K úspěchům naší archeologie. *Dějiny a současnost*. 1966, 8(6). s. 1.

jednotlivým tématům více prostoru.¹⁴⁰ Další novinkou bylo zahrnutí zahraničních exponátů mezi vystavované předměty. V neposlední řadě se jednalo o první reinstalaci v německojazyčné zemi, nabízel se tu tak největší potenciál pro konfrontaci „revanšistických“ teorií.¹⁴¹ V tomto kontextu nebyla úzká spolupráce s rakouskými odborníky pouze snahou o co nejpreciznější zvládnutí výstavy, ale i samotné debaty o obsahu výstavy se stávaly fórem, na kterém českoslovenští odborníci mohli prezentovat své závěry a reagovat na kritiku od svých rakouských kolegů.

Slavnostní vernisáž výstavy „Grossmähren und die christliche Mission bei den Slawen“ proběhla 7. března 1966. Do 8. května, kdy byla Velká Morava uzavřena, ji shlédlo 24 748 návštěvníků, což byl počet srovnatelný s nejúspěšnějšími výstavami ve vídeňském domě umělců pořádanými.¹⁴² Ohlasy byly i tentokrát veskrze pozitivní.¹⁴³ V závěrečné zprávě je mimo jiné kladně hodnoceno „posílení autority čs. vědy v zahraničí.“¹⁴⁴

Reinstalace ve Spolkové republice Německo byla plánována v úzké návaznosti na výstavu ve Vídni. K oběma zahraničním prezentacím československé archeologie se několikrát sešla společná komise, obě výstavy měly společný katalog a čerpaly ze stejného rozpočtu. Po ukončení výstavy v Rakousku putovaly exponáty rovnou do Mohuče.¹⁴⁵ Výstava „Grossmähren – Slawenreich zwischen Byzantinern und Franken“ byla k vidění v prostorách kurfiřtského zámku od 10. června do 4. září 1966.

Třetím místem, kam se Velká Morava měla během roku 1966 podívat, byla polská Vratislav. I tato instalace „našla velký a příznivý ohlas.“¹⁴⁶ Doplněna byla o polské exponáty a její závěr rozšiřovala expozice věnovaná počátkům polského státu, čímž navázala na právě probíhající oslavy jeho vzniku.¹⁴⁷ Otevřena byla od 21. října 1966 do 20. ledna 1967.

---

¹⁴⁰ Zároveň byly ve Vídni opět k vidění exteriérové prvky a modely využití předtím v Československu. MÚA AV ČR, fond Sekretariát předsedy ČSAV akademika Františka Štorma, signatura 10, karton 13, Jan Filip Františku Šormovi, 7. 2. 1966. s. 2.

¹⁴¹ MÚA AV ČR, fond Archeologický ústav ČSAV, Praha. Karton 41. Vídeň. Závěrečná zpráva z výstavy „Velká Morava“ ve Vídni, 15. 1. 1967. s. 5.

¹⁴² Tamtéž. Závěrečná zpráva z výstavy „Velká Morava“ ve Vídni, 15. 1. 1967. s. 15.

¹⁴³ Tamtéž. s. 17-18.

¹⁴⁴ Tamtéž. s. 28.

¹⁴⁵ MÚA AV ČR, fond Archeologický ústav ČSAV, Praha. Karton 41. Mohuč. Zpráva o služební cestě dr. V. Sofky do Mohuče, 6. 11. 1965. s. 1.

¹⁴⁶ MÚA AV ČR, fond Archeologický ústav ČSAV, Praha. Karton 41. Vratislav. Závěrečná zpráva z výstavy „Velká Morava“ ve Wroclawi, 15. 1. 1967. s. 21.

¹⁴⁷ Tamtéž. s. 4.

Stockholmské Státní historické muzeum hostilo výstavu od 1. dubna do 31. května 1967 v rámci Československých dní ve Stockholmu. Švédská strana se zhostila celé akce s velkou pompou. Záštitu nad akcí převzal švédský král Gustav IV. Adolf, zároveň se jednalo o největší výstavu, které tamní muzeum kdy pořádalo. Švédové také jako jediní bezprostředně využili svého práva na reciproční výstavu, která byla prezentována v Československu v roce 1969 pod názvem „Zlatý věk“¹⁴⁸ pojmenovaná tak podle velkého množství zlatých exponátů z předvikingského období, z kterých se skládala.¹⁴⁹

Poslední zastávkou na cestě Velké Moravy se stal Berlín, v té době rozdělený Berlínskou zdí na dva rozdílné světy stejně jako celé Německo. V rámci zlepšení napjatých vztahů mezi NDR a ČSSR způsobených změnami v kulturním a politickém životě v Československu nabídla ČSAV Německé akademii věd v létě 1966 uspořádat v budoucnu ve Východním Berlíně zmíněnou výstavu. Východoněmecká strana se však rozhodla na nabídku reagovat až ve chvíli, kdy vyšlo najevo, že dojde k reinstalaci také v Západním Berlíně.¹⁵⁰ Po značně dlouhých a čistě politicky motivovaných rozepřích o prvenství došlo k dohodě¹⁵¹ a Velká Morava byla v době od 20. října 1967 do 8. ledna 1968 reinstalována v Západním Berlíně a o měsíc později od 9. února do 31. března 1968 v jeho východní části.

Zájem o československou reprezentační výstavu projevila celá řada dalších zemí. Vážně se uvažovalo o reinstalacích ve Švýcarsku,¹⁵² Nizozemí, Francii, Velké Británii nebo v Mexiku při příležitosti olympijských her konaných v roce 1968 v Mexico City.¹⁵³ Nakonec ovšem ukončila Velká Morava svou pout' v hlavním městě Německé demokratické republiky. Mezi hlavními důvody je na místě hledat tvůrčí a při pořádání i třech výstav v jednom roce určitě i fyzickém vyčerpání pořadatelů – zejména zaměstnanců Archeologického ústavu ČSAV, kteří všechna přenesení do zahraničí zajišťovali.¹⁵⁴ V tomto duchu si posteskl jeho

---

¹⁴⁸ ALBRECHT, Stefan. *Geschichte der Großmährenforschung in den Tschechischen Ländern und in der Slowakei*. Praha: Euroslavica, 2003. s. 214-215.

¹⁴⁹ Švédské kapitoly – I. Ve Stockholmu o Československu. *Lidová demokracie*. 14. 4. 1967. s. 3.

¹⁵⁰ GRUNWALD, Susanne. Velká Morava v době studené války: archeologická výstava v letech 1967–1968 v rozděleném Berlíně. *Archaeologia historica*. 2020, **45**(2). s. 624.

¹⁵¹ Tamtéž. s. 626-629.

¹⁵² ARÚB, fond Výstava Velká Morava. P. 001, evid. č. 1294. Záznam ze zasedání Přípravného výboru pro uspořádání zahraničních reinstalací výstavy Velká Morava, 10. 12. 1965. s. 3.

¹⁵³ Tamtéž. František Šorm Václavu Pleskotovi, 30. 8. 1967.

¹⁵⁴ Tamtéž.

ředitel Jan Filip v jednom z rozhovorů. Hlavní úkolem archeologa je přece „vědecká práce a ne jezdit řadu let pouze s exponáty po širém světě.“¹⁵⁵ Českoslovenští archeologové byli toho názoru, že výstavou už sdělili, co mohli a že přišel čas posunout se ve výzkumu dál. Ani vystavované předměty nenesly častý transport nejlépe a panovala obava z jejich nenávratného poškození.¹⁵⁶

Jan Filip ve zmiňovaném rozhovoru zároveň nastínil hlavní cíle, které byly s přesunutím výstavy do zahraničí spojovány. Velká Morava měla jednak prezentovat výsledky československé archeologie, jednak se měla stát „dobrou reprezentantkou“ československé vědy a její organizace,¹⁵⁷ přičemž skrze vědu reprezentovala samozřejmě celý československý stát.

Se zdůrazněním reprezentativní funkce výstavy souvisely korekce jejího ideového vyznění. Jak dává tušit úvodní scénář k výstavě ve Vídni, došlo k odsunutí myšlenky společného státu Čechů a Slováků do skupiny „dílčích témat,“ zatímco „ústřední ideou“ se stala „Velká Morava – vyspělý slovanský státní útvar v 9. století v srdci Evropy.“¹⁵⁸ Tuto změnu lze jednoznačně přisoudit změně potenciálního návštěvnictva, které již netvořili českoslovenští občané a nebylo tedy třeba jim připomínat společnou historii a podporovat tak soudržnost státu.

Bylo tudíž nasnadě, že se do popředí dostaly argumenty o starobylé kultuře, vojenské moci, politické samostatnosti a společenské vyspělosti, které měly případnému návštěvníkovi spíše co sdělit. Jejich prostřednictvím byl, stejně jako na domácí půdě, vytvářen obraz Československa jako státu se silnou historickou, státní a kulturní tradicí disponujícího prostředky a know-how na uspořádání špičkové výstavy minimálně kdekoliv po Evropě.

Takové působení výstavy označuji jako pasivní. Z pohledu příjemce zprávy se jednalo o pouhé přijetí, případně odmítnutí zprávy, kterou výstava sdělovala. Druhou složku působení výstavy nazývám aktivní, podle aktivní role příjemců v procesu osvojování si nové informace. K tomuto aktivnímu procesu docházelo v debatách předcházejících každou instalaci, kdy se u jednoho stolu scházeli jak českoslovenští odborníci, tak jejich zahraniční kolegové a debatovali o závěrech, jež měly být prezentovány na výstavě. Co ovšem bylo na první pohled pouhou

---

¹⁵⁵ K úspěchům naší archeologie. *Dějiny a současnost*. 1966, 8(6). s. 1.

¹⁵⁶ ARÚB, fond Výstava Velká Morava. P. 001, evid. č. 1294. František Šorm Václavu Pleskotovi, 30. 8. 1967.

¹⁵⁷ K úspěchům naší archeologie. *Dějiny a současnost*. 1966, 8(6). s. 2.

¹⁵⁸ MÚA AV ČR, fond Archeologický ústav ČSAV, Praha. Karton 41. Vídeň. Výstava Velká Morava – Dům umělců – Vídeň 1966, nedatováno. [s. 2].

akademickou diskusí, bylo zároveň prostředkem, jak tyto závěry dále šířit, v diskusích testovat a hájit. Aktualizovaný dějinný příběh o Velké Moravě tak neunesla dále jen samotná výstava, ale i, což bylo bezpochyby mnohem důmyslnější, úzká spolupráce se zahraničními vědci.

Zde je na místě učinit ještě krátkou odbočku k fenoménu, který je v dobových pramenech nazýván jako boj proti „nevědeckým teoriím“ a „revanšistickým snahám.“ Tento boj se odvíjel od deklarovaného pocitu hrozby možného zneužití výročí na Západě.¹⁵⁹ Konkrétně měla celá velkomoravská akce vyvracet „nevedecké teorie nepřítelů Slovanstva o menejcennosti, resp. nevyspelosti slovanského lidu a slovanské kultury“¹⁶⁰ mající svůj původ nejčastěji ve Spolkové republice Německo.¹⁶¹

Na tomto poli ovšem k žádné aktivní debatě nedošlo. Ačkoli se o „revanšismu“ v dobových pramenech hovoří často, hovoří se o něm velmi vágně, nikdy s poukazem na konkrétní práci nebo konkrétního badatele – podobně jako v příkladu shora. Ani označení Západního Německa jako zdroje těchto „protislovanských“ teorií není zcela konzistentní. Někdy je jako původce označován Vatikán,¹⁶² někdy západní historici obecně.¹⁶³

Fakt, že se především ve zprávách z jednání s rakouskými a západoněmeckými partnery nevyskytuje ani zmínka o vzájemné nevraživosti, naopak všechny zdůrazňují velký zájem a nasazení na opačné straně, mě vede k domněnce, že se jedná spíše o prázdnou proklamaci, která byla zkrátka součástí dobového slovníku ovlivněného v roce 1963 právě kulminujícím napětím mezi americkým a sovětským mocenským blokem. Jestli měla něco znamenat, tak spíše to, že se autor ztotožňuje se závěry československé socialistické vědy a odmítá teze, které by jejím závěrům odporovaly, než že by existovala řízená snaha o pošpinění československé historie. Stejně tak je pravděpodobné, že u některých autorů ještě přežívala animozita vůči Německu způsobená jeho rolí agresora v druhé světové válce.

---

¹⁵⁹ Viz. s. 18.

¹⁶⁰ ARÚB, fond Výstava Velká Morava, P. 001, evid. č. 1316. Velká Morava informačný bulletin č. 7, duben 1964. s. 9.

¹⁶¹ ARÚB, fond Výstava Velká Morava, P. 001, evid. č. 1306. Byzantská mise ve Velké Moravě. s. 3.

¹⁶² MÚA AV ČR, fond Vědecké kolegium historie ČSAV, signatura 222, inv. č. 70, karton 11. Důvodová zpráva k návrhu na zabezpečení příprav vědeckého zhodnocení významu Velkomoravské říše 1963, 1962. s. 1-2.

¹⁶³ Muzea prachu zbavená. *Vlasta*. 3. 4. 1968. s. 10.

Výstava Velká Morava byla v zahraničí reinstalována celkem sedmkrát, z toho třikrát na Východě a čtyřikrát na západ od železné opony. Shlédly ji desítky tisíc lidí a podle zpráv organizátorů slavila vždy výrazný úspěch.¹⁶⁴ Ideově i organizačně vycházely zahraniční reinstalace z koncepce připravené pro výstavu v Praze. Athénská reinstalace představovala první zatěžkávací zkoušku organizačních struktur a testovala, jak bude Velká Morava přijata za hranicemi Československa. Další reinstalace již sledovaly stejný vzor, který tvořily poznatky získané v Řecku a organizačně velmi dobře zvládnutá vídeňská reinstalace. Mimo svou propagační funkci, měla výstava také ambice ovlivňovat zahraniční bádání, čehož bylo dosaženo už při přípravě jednotlivých reinstalací.

---

¹⁶⁴ Důležité je zdůraznit, že jsem vycházel jen z pramenů jedné strany a k tomu ještě té, která měla na úspěchu výstavy evidentní zájem. Uvedené tvrzení pouze dokresluje, jak výstavu vnímali její pořadatelé. Případné kritičtější zhodnocení přijetí či nepřijetí výstavy naráží jednak na omezenou pramennou základnu, jednak na skutečnost, že jakékoliv exaktní měření zásahu výstavy je nemožné už jen proto, že fakt, že se někdo přijde podívat na výstavu ještě neznamená, že si z ní také něco odnese. V celé práci se proto zabývám sdělením, které měla výstava předat, ne jestli ho skutečně předala.

4 ZÁVĚR

„Byl to symbol jednoty obou národů, které neroztrhla ani téměř tisíciletá nepřítelství historie,“ napsal o velkomoravském státě kolektiv autorů ve svém článku shrnujícím první instalaci v Brně.¹⁶⁵ Velmi barvitě tak shrnuli základní myšlenku výročních oslav obyčejně shrnovanou frází „první společný stát Čechů a Slováků.“ Velké Moravě byla přisouzena role prvku pojícího dva národní příběhy do jednoho.

Velkomoravské období bylo na výstavě představeno jako období národní velikosti, kulturního rozkvětu a politicko-vojenské síly. Mistrovsky vyvedené artefakty dávných dob ležely ve vitrínách doplněných tabulemi popisujícími precizní metodologii a techniku soudobé vědy a vytvářely tak spojnici mezi minulostí a moderní dobou. V aktualizovaném příběhu vyprávěném na výstavě byla s kontinuitou vyspělé domácí kultury úzce propojena kontinuita státní, která sice mohla být fakticky narušena ovšem její idea, stejně jako idea vzájemné sounáležitosti mezi oběma národy, žila dál.

V zahraničí měla výstava dvě funkce – pasivní a aktivní. Pasivní funkce spočívala v reprezentaci československého výstavnictví, československé historie, vědy a jejích závěrů a konečně i celého státu. Aktivní funkce zahrnovala debaty vedené při přípravách jednotlivých reinstalací, kdy se jednotlivé porady stávaly jakýmiś malými archeologickými kongresíky, na nichž byly diskutovány závěry československých historických, archeologických a lingvistických věd. Mezi oběma funkcemi určitě neprocházela přesná hranice, mnou sestavené rozdělení má poukazovat především na to, že působení výstavy probíhalo i na jiných rovinách, než jen na úrovni výstava – její návštěvník.

Při otázce přejímání nebo ovlivňování dobového narativu mluví prameny jednoznačně ve prospěch druhého. Autoři výstavy byli sami aktivními přispívající mnoha časopisů a kupříkladu Jan Filip a Josef Poulík, v kontextu organizace výstavy jedni z nejdůležitějších postav, zároveň řídili Archeologický ústav ČSAV respektive jeho brněnskou pobočku a platili za největší domácí autority v oblasti archeologie.

I když se jednalo o výročí tisíce sta let od příchodu cyrilometodějské misie, spíše se oslavovala Velká Morava. Cyril a Metoděj byli představeni jako ti, kteří přinesli Slovanům písmo a podpořili tak kulturní bujení probíhající do té doby

---

¹⁶⁵ STAŇA, Čeněk, NOVOTNÝ, Boris a TICHÝ, Rudolf. Oslavy Velké Moravy. s. 69.

zejména v oblasti řemesla a architektury. Výstava ani výročí neměly prezentovat import víry z východu, ale měli představit „nás“ v minulosti. Křesťanství a církve byly z oslav cíleně vyloučeny – pokud už bylo šíření křesťanství na Velké Moravě zmíněno, tak pouze jako pro danou dobu progresivní prvek ve společenském vývoji, který ovšem měl soudobé společnosti stěžít co nabídnout. Deklarovaným cílem jubilejních akcí bylo zbavit velkomoravský mýtus jeho náboženské stránky.¹⁶⁶

Poulíkovo tvrzení o známém „Drang nach Osten“ souvisí s tím, co bylo dobově označováno jako boj proti „revanšistickým“ teoriím. I přes to, že se jednalo o jeden z hlavních argumentů proto, aby se výroční oslavy konaly v takovém rozsahu, jako se konaly, působí z dnešního pohledu celý tento argument velmi vágně a nepřesvědčivě. Při přípravách reinstalací v zahraničí spolu spolupracovali jak odborníci z kapitalistických, tak socialistických zemí a dochované prameny žádný konflikt nezachytily, naopak v nich stojí především slova uznání a chvály. Zmíněný fenomén se mi nepodařilo jednoznačně objasnit. Absence odkazů na konkrétní práce mě vede k předpokladu, že se jednalo pouze o určitou frázi, která měla mnohem spíše poukazovat na správnost „našich“ teorií než na chybnost „cizích,“ případně zachycovala autorův osobní postoj vůči Německu.

Závěrem bych nechtěl, aby má práce vyzněla jako kritika výstavy nebo jejích organizátorů, i když by mnou zvolený přístup mohl k takové interpretaci svádět. I přes to, že dobová moc využívala závěry československých vědců k legitimizaci své vlastní vlády, neznamená to, že samotné výsledky jsou pouze dobovou propagandou. Badatelé přistupovaly k otázkám a formulovali závěry v kontextu doby, ve které žili, a tento kontext nemění nic na tom, že Velká Morava byla na svou dobu výstavou skutečně velkolepou.

---

¹⁶⁶ MÚA AV ČR, fond Vědecké kolegium historie ČSAV, signatura 222, inv. č. 70, karton 11. Důvodová zpráva k návrhu na zabezpečení příprav vědeckého zhodnocení významu Velkomoravské říše 1963, 1962. s. 2.

SEZNAM LITERATURY

ODBORNÁ LITERATURA

ALBRECHT, Stefan. *Geschichte der Großmährenforschung in den Tschechischen Ländern und in der Slowakei*. Praha: Euroslavica, 2003. ISBN 80-85494-65-5.

GRAUS, František. Literatura k dějinám Velkomoravské říše a k misii byzantské (cyrilometodějské) I. *Československý časopis historický*. 1964, **12**(3), s. 389-396. ISSN 0045-6187.

GRAUS, František. Literatura k dějinám Velkomoravské říše a k misii byzantské (cyrilometodějské) II. *Československý časopis historický*. 1966, **14**(3), s. 390-401. ISSN 0045-6187.

GRUNWALD, Susanne. Velká Morava v době studené války: archeologická výstava v letech 1967–1968 v rozděleném Berlíně. *Archaeologia historica*. 2020, **45**(2). s. 621-639. ISSN 2336-4386.

HADLER, Frank. Historiografický mýtus Velké Moravy v 19. a 20. století. *Časopis Matice Moravské*. 2001, **120**(1), s. 155-171. ISSN 0323-052X.

HAVLÍK, Lubomír. Šedesát pět let akademika Josefa Poulíka. *Časopis Matice moravské*. 1975, **94**(3-4). s. 367-369. ISSN 0323-052X.

KOLEJKA, Josef – ŠŤASNÝ, Vladislav. Die cyrillo-methodische und grossmährische Tradition im tschechischen politischen Geschehen im 19. und 20. Jahrhundert. In: *Magna Moravia: sborník k 1100 výročí příchodu byzantské misie na Moravu*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1965. s. 587-610.

RANDÁK, Jan. *V záři rudého kalicha: politika dějin a husitská tradice v Československu 1948-1956*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2015. České dějiny. ISBN 978-80-7422-373-0.

REDAKCE. 70 let akademika Josefa Poulíka. *Časopis Matice moravské*. 1980, **99**(3-4). s. 203-205. ISSN 0323-052X.

SOMMER, Vítězslav. Angažované dějepisectví: Stranická historiografie mezi stalinismem a reformním komunismem, 1950–1970. Nakladatelství Lidové noviny – FF UK, Praha 2011. ISBN 978-80-7422-134-7.

STAŇA, Čeněk. Ohlas objevů na hradišti v Mikulčicích ve vědě a ve veřejnosti. In: *Internationale Tagungen in Mikulčice III*. Brno: Archeologický ústav AV ČR, 1996. s. 23–46.

ŠUBRT, Jiří a Jiří VINOPAL. *Historické vědomí obyvatel České republiky perspektivou sociologického výzkumu*. Praha: Karolinum, 2013. ISBN 978-80-246-2140-1.

TŘEŠTÍK, Dušan. *Mysli dějiny*. Praha: Paseka, 1999. ISBN 80-7185-229-5.

TŘEŠTÍK, Dušan. *Češi a dějiny v postmoderním očistci*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005. ISBN 80-7106-786-5.

TROEBST, Stefan. Geschichtspolitik. In: *Docupedi-Zeitgeschichte* [online]. 2014. [cit. 25.2.2021]. Dostupné z http://docupedia.de/zg/troebst_geschichtspolitik_v1_de_2014.

PRAMENY

Vydané tiskem

BÖHM, Jaroslav, Bohuslav HAVRÁNEK, Josef KOLEJKA, Václav VANĚČEK a Josef POULÍK. *Velká Morava: Tisíciletá tradice státu a kultury*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963.

FILIP, Jan. Velkomoravské jubileum. *Archeologické rozhledy*. 1963, **15**, s. 537-547. ISSN 0323-1267.

FILIP, Jan. Pražská výstava „Velká Morava“. *Archeologické rozhledy*. 1965, **17**, s. 3-20. ISSN 0323-1267.

JAVŮRKOVÁ, Jaroslava. Velká Morava putovní. *Architektura ČSR*. 1964, **23**(9), s. 615-618. ISSN 0300-5305.

K úspěchům naší archeologie. *Dějiny a současnost*. 1966, **8**(6), s. 1. ISSN 0418-5129.

PALACKÝ, František. *Dějiny národu českého: w Čechách a w Morawě*. 1. vyd. Praha: J.G. Kalve a České Museum, 1848.

POULÍK, Josef. *Dvě velkomoravské rotundy v Mikulčicích*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963.

POULÍK, Josef. *Staří Moravané budují svůj stát*. Gottwaldov: Krajské nakladatelství, 1960.

POULÍK, Josef, ed. *Velká Morava: výstava o prvním společném státě předků českého a slovenského národa, pořádaná u příležitosti 1100. výročí příchodu byzantské mise do našich zemí a počátků slovanského písemnictví*. Brno: Dům Umění, 1963.

Přehled československých dějin: do roku 1848. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1958.

STAŇA, Čeněk. Zahraniční instalace výstavy Velká Morava v roce 1966. *Přehled výzkumů*. 1967. s. 64.

STAŇA, Čeněk, NOVOTNÝ, Boris a TICHÝ, Rudolf. Oslavy Velké Moravy. *Přehled výzkumů*. 1963. s. 68-80. ISSN 0528-631X.

TOČÍK, Anton. Výstava Velká Morava v Nitře. *Slovenská archeológia*. 1965, 12(2). s. 453-465.

Výstava Velká Morava: 1100 let tradice státního a kulturního života. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1964.

Muzea prachu zbavená. *Vlasta*. 3. 4. 1968. s. 10-11. ISSN 0139-6617.

Na okraj výstavy Velká Morava. *Květy*. 11. 7. 1964. s. 21. ISSN 0023-5849.

Na prohlídce Pražského hradu. *Rudé právo*. 29. 8. 1964, s. 2. ISSN 0032-6569.

Podali si ruce. *Kulturní tvorba*. 30. 7. 1964. s. 14. ISSN 0454-5966.

Švédské kapitoly – I. Ve Stockholmu o Československu. *Lidová demokracie*. 14. 4. 1967. s. 3. ISSN 0323-1189.

Výstava Velká Morava na Hradě. *Lidová demokracie*. 29. 5. 1964. s. 1. ISSN 0323-1189.

Výstava „Velká Morava“ otevřena v Nitře. *Rudé právo*. 19. 4. 1964. s. 1. ISSN 0032-6569.

Výstava „Velká Morava“ slavnostně otevřena. *Rudé právo*. 17. 8. 1963, s. 1, 3.
ISSN 0032-6569.

Nevydané tiskem

Archiv Archeologického ústavu AV ČR, Brno, v. v. i

fond Výstava Velká Morava. Nezpracováno.

Archiv Archeologického ústav AV ČR, Praha, v. v. i

Pozůstalost M. Richtera. Nezpracováno.

Archiv Ministerstva zahraničních věcí České republiky

fond Mezinárodní obor

fond TO-T 1965-1969 NDR

Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky, v. v. i.

fond Vědecké kolegium historie ČSAV

fond Československá společnost archeologická při ČSAV

fond Sekretariát předsedy ČSAV akademika Františka Štorma

fond Archeologický ústav ČSAV, Praha. Nezpracováno.